

СМЈЕРНИЦЕ О КОРИШТЕЊУ МЕДИЈА, ИНФОРМАЦИОНО- КОМУНИКАЦИОНИХ ТЕХНОЛОГИЈА И ВРЕМЕНУ КОЈЕ ДЈЕЦА ПРОВОДЕ ПРЕД ЕКРАНОМ

Регулаторна агенција за комуникације
Фондација „Медиацентар“ Сарајево

СМЈЕРНИЦЕ О КОРИШТЕЊУ МЕДИЈА, ИНФОРМАЦИОНО- КОМУНИКАЦИОНИХ ТЕХНОЛОГИЈА И ВРЕМЕНУ КОЈЕ ДЈЕЦА ПРОВОДЕ ПРЕД ЕКРАНОМ

Регулаторна агенција за комуникације
Фондација „Медиацентар“ Сарајево

Сарајево, 2021.

Наслов:

СМЈЕРНИЦЕ О КОРИШТЕЊУ МЕДИЈА, ИНФОРМАЦИОНО-КОМУНИКАЦИОНИХ ТЕХНОЛОГИЈА И ВРЕМЕНУ КОЈЕ ДЈЕЦА ПРОВОДЕ ПРЕД ЕКРАНОМ

Издавачи:

Фондација за развој медија и цивилног друштва "Медиацентар", Кошево 26, 71000 Сарајево, Босна и Херцеговина (www.media.ba)

Регулаторна агенција за комуникације БиХ, Мехмеда Спахе 1, 71000 Сарајево, Босна и Херцеговина (www.rak.ba)

За издавача:

Маида Муминовић

Година издања:

2021.

Уреднице:

Леа Ченгић, Сања Докић Мрша

Аутори:

Леа Ченгић, Сања Докић Мрша, Лејла Кафеџић, Нада Граховац, Ивана Зечевић, Драгана Трнинић, Ивана Сиврић, Славен Крајина, Јована Ромчевић Шукало, Саша Рисојевић, Аида Џаферовић.

Лектура:

Борис Кујунџић

Дизајн и ДТП:

Хана Кевилъ

САДРЖАЈ

1. УВОД
2. ДЈЕЦА У САВРЕМЕНОМ МЕДИЈСКОМ ОКРУЖЕЊУ
3. ПРЕПОРУКЕ
 - 3.1. Препоруке родитељима
 - 3.2. Препоруке васпитачима и наставницима
 - 3.3. Препоруке педагозима
 - 3.4. Препоруке психолозима и психотерапеутима
 - 3.5. Препоруке здравственим радницима
4. ЗАКЉУЧАК
5. ЛИТЕРАТУРА
6. О АУТОРИМА

Публикација је настала у сарадњи Фондације „Медиацентар“ и Регулаторне агенције за комуникације БиХ у склопу пројеката:

„Медији за грађане-грађани за медије“ – пројекат седам организација за развој медија на Западном Балкану (Фондација „Медиацентар“, Албански медијски институт, Македонски институт за медије, Институт за медије Црне Горе, Новосадска новинарска школа, Мировни институт, SEENPM), који је усмјерен ка изградњи капацитета организација цивилног друштва за унапређење медијске и информационе писмености (МИП) уз финансијску подршку Европске уније.

“Изградња отпорности на дезинформације: програм обуке за породице, наставнике, новинаре и ширу јавност”, који у 2021. и 2022. години имплементира Фондација “Медиацентар” у партнерству с организацијом “Transitions” из Прага, уз финансијску подршку Програма за промоцију транзиције Владе Републике Чешке.

Садржај публикације искључиво је одговорност аутора и ни под којим околностима не може се сматрати да одражава ставове донатора.

Finansira
Europska unija

MEDIJI ZA
GRADANE
GRADANI
ZA MEDIJE

Transitions

TRANSITION
Transition Promotion Program

CZECH REPUBLIC
DEVELOPMENT COOPERATION

УВОД

Дјеца рођена у дигитално доба, такозвани "дигитални урођеници", све више времена проводе пред екранима¹, почев од раног дјетињства. Конвенција Уједињених нација о правима дјетета (Конвенција) признаје дјецџ право да користе различите дигиталне технологије. С друге стране, интензивна употреба медија и информационо-комуникационих технологија (ИКТ) у различитим аспектима живота излаже дјецу бројним ризицима по њихов психички, физички и морални развој као и новим или појачаним облицима могуће дискриминације.

Према Конвенцији, дјеца имају право на информисање, слободно изражавање властитог мишљења о свим питањима која се тичу дјетета, право на тражење, примање и пружање информација, као и право на слободу мишљења². Поред комуникацијских права, Конвенција дјецџ гарантује и право на приватност³ и право на игру⁴, која права такође играју значајну улогу у контексту одрастања дјеце у новом дигиталном медијском окружењу. Конвенција прописује да сва права дјеце произилазе из потреба које дјеца имају на путу одрастања, те да су сва дјецџ права једнако важна и међусобно зависна, и без изузетка потребна сваком дјецџ у његовом правилном развоју.

Конвенција, даље, налаже свим субјектима заштите дјетета, у првом реду родитељима, старатељима и другима који брину о дјецџ (у даљем тексту родитељима), да омогуће дјецџ остваривање "најбољег интереса дјетета" у сваком погледу. Недавно усвојени Коментар бр. 25 на Конвенцију⁵, потврђујући значај савременог дигиталног окружења за различите аспекте живота дјеце, даје детаљна упутства државама о томе како осигурати да права дјетета буду адекватно заштићена у контексту изузетно динамичног дигиталног окружења.

Имајући у виду комплексност медијског окружења у којем дјеца одрастају, родитељима и стручњацима из различитих области који раде с дјецџ, потребна је помоћ и подршка како би осигурали уживање права дјетета и максимално искористили позитивни потенцијал медија и ИКТ за развој дјетета, али у исто вријеме и осигурали одговарајућу заштиту дјетета од потенцијалних ризика. У том контексту настале су и ове *Смјернице о кориштењу медија, ИКТ и времену које дјеца проводе пред екраном* које су намијењене превасходно родитељима, али и онима који раде са дјецџ: васпитачима, наставницима, педагозима, психолозима, психотерапевтима и здравственим радницима.⁶ У изради *Смјерница*, поред стручних служби Регулаторне агенције за комуникације и Фондације "Медиацентар" Сарајево, учествовали су истакнути стручњаци из Босне и Херцеговине, из области педијатрије, психологије, педагогије, комуникаологије, права дјетета, ИКТ и *online* сигурности, те им се овим путем захваљујемо на професионалном доприносу.

1 РАК и УНИЦЕФ у БиХ 2020.

2 УН, n.d. чл. 12-14. и 17.

3 Исто, чл. 16.

4 Исто, чл. 31.

5 Коментар бр. 25 (2021) о правима дјетета у вези са дигиталним окружењем усвојен је на 86. састанку Комитета за права дјетета. [Treaty bodies Download \(ohchr.org\)](https://www.ohchr.org/Treaty_bodies/Download)

6 Све имицие кориштене у тексту које имају родно значење, а наведене су у мушком роду, обухватају на једнак начин и мушки и женски род.

У тексту Смјерница користе се сљедећи појмови:

- **Вријеме пред екраном** представља укупно вријеме које дијете проведе пред свим врстама екрана укључујући телевизију, десктоп или лаптоп рачунар, мобилни/паметни телефон, таблет, конзоле за видео-игре и преносиву технологију.
- **Дигитални медији** представљају садржаје доступне путем интернета или компјутерских мрежа на различитим дигиталним уређајима, који могу остварити како позитиван тако и негативан утицај на развој и одрастање дјетета.⁷
- **Масовни медији**⁸ подразумијевају традиционалне медије (новине и часописи, филм, радио, телевизија) и нове, дигиталне и друштвене медије (интернет, веб странице, компјутерска мултимедија, компјутерске игре, CD-ROM, DVD, виртуелна стварност, друштвене мреже и платформе за размјену видео-записа). Поред наведеног, под медијима, као преносиоцима медијског садржаја који примамо, креирамо и дијелимо, подразумијевају се и рачунари, преносиви уређаји (лаптоп, таблет, паметни телефон), музички уређаји, конзоле за игре.⁹
- **Медијски садржај** односи се на све поруке које се производе, користе и преносе помоћу медијских и комуникационих платформи (СМС поруке, филмови, фотографије, телевизијски и радијски програм, видео-игре, поруке на форумима, вијести, блогови, аудио и видео материјал, рекламе и Е-књиге.¹⁰
- **Медијска писменост** дефинише се као способност приступања медијима, разумијевања и критичког процјењивања различитих аспеката медија и медијских садржаја, те остваривања комуникације у различитим контекстима.
- **Наставник** је лице које реализује настави план и програм у основној или средњој школи и којем је првенствени задатак образовање и васпитање ученика.
- **Дјеца** су особе млађе од 18 година.
- **Адолесценти** су особе узраста од 15 до 18 година.
- **Информационо-комуникационе технологије** (ИКТ) појам је који се односи на технологије које омогућавају приступ информацијама путем телекомуникација, а које укључују интернет, радио, телевизију, мобилне телефоне, компјутере, мрежни хардвер и софтвер, сателитске системе као и бројне услуге и апликације које су повезане с њима.

7 Ponti 2019.

8 У оквиру овог садржаја, за масовне медије користе се само термин медији.

9 Manovich 2001.

10 Исто 2001.

ДЈЕЦА У САВРЕМЕНОМ МЕДИЈСКОМ ОКРУЖЕЊУ

МЕДИЈСКЕ НАВИКЕ ДЈЕЦЕ

Дјеца сама истичу изузетан значај дигиталног окружења за различите аспекте њиховог живота: информисање, учење, забаву, играње и повезивање са вршњацима¹¹. Већ у најранијој фази живота, у кругу породице, дијете се сусреће с писаном ријечи. Читањем сликовница дијете развија љубав према књизи, писаној ријечи, изражавању креативности, идеја и маште. У породичном окружењу дијете се од најранијег дјетињства сусреће и са другим медијима као што су радио, телевизија, интернет.

Истраживање Регулаторне агенције за комуникације и УНИЦЕФ-а у БиХ "Медијске навике дјеце и ставови родитеља"¹² показује да готово сва домаћинства у БиХ у којима живе дјеца посједују паметни телефон, док већина посједује и десктоп или лаптоп рачунар и Smart TV. Нешто мање од половине дјеце у кући има стандардни ТВ уређај и радио, трећина таблет, а четвртина мобилни телефон и DVD уређај. Петина у свом окружењу има и конзолу за видео-игре, а више од десетине и паметне звучнике. Поред тога што су окружена бројним и различитим медијским уређајима, дјеца их уз то и користе. Подаци добивени анкетирањем дјеце узраста 7-18 година показују да за гледање/слушање садржаја готово сва дјеца користе паметни телефон, док више од половине користи Smart TV и десктоп или лаптоп рачунар. Кад је ријеч о малој дјечи, чије медијске навике dobrим дијелом контролишу родитељи, истраживање показује да седам од десет дјеце узраста 0-3 године свакодневно гледа ТВ програм, четвртина свакодневно користи паметни телефон, док 14% дјеце овог узраста свакодневно иде на интернет.

Анкета родитеља показала је да укупно просјечно вријеме које дјеца узраста 0-18 година у БиХ проведу уз ИКТ и медије на школски дан износи око три часа, док викендом ово вријеме расте до три часа и 40 минута. Што су дјеца старија, то је вријеме које проводе уз медије и ИКТ дуже.

Кад је ријеч о медијским садржајима који привлаче дјецу, готово сви родитељи дјеце узраста 11-18 година наводе да њихово дијете има профил на некој од друштвених мрежа (Facebook-у, Viber-у, Instagram-у, Facebook Messenger-у и/или YouTube-у), тим чешће што су дјеца старија. Из истраживања је видљиво и то да, укупно гледано, најчешћи медијски садржаји које дјеца гледају, прате, слушају и користе јесу YouTube-и, које прати шест од десет дјеце (60%) те цртани филмови, које гледа тек нешто мање њих (55%). При томе, праћење YouTube-а расте, док гледање цртаних филмова опада са узрастом дјеце, тако да су цртани филмови доминантан омиљени садржај дјеце узраста 0-6 година, којем се у узрасту 7-10 година прикључују и видео-игре, као најчешћи омиљени садржај дјечи узраста 11-14 година. Адолесцентима су подједнако омиљени YouTube, серије и музика.

Утицај медија није ограничен само на родитељски дом и на породицу. Поласком у предшколску установу, потом у школу, и дружећи се са вршњацима, дјеца размјењују информације и развијају спознаје о многим темама укључујући и оне о медијским садржајима као што су видео-игре, друштвене мреже, музика итд. Утицај вршњака нарочито се интензивира током основног и средњег образовања.

11 [Treaty bodies Download \(ohchr.org\)](#)

12 Истраживање је проведено 2020. године на подручју цијеле БиХ, на национално репрезентативном узорку дјеце и родитеља. Циљ истраживања био је прикупљање и обрађивање података о томе како дјеца приступају медијима, које садржаје користе, колико времена проводе уз различите медије, познају ли правила за кориштење медија и како родитељи врше надзор, те како процјењују своје знање о медијима и из којих извора највише уче о медијима. <https://docs.rak.ba//articles/87d623c1-ae20-4b70-9c51-6df0f9fa074b.pdf>

УТИЦАЈ МЕДИЈА И ИКТ НА ДЈЕЦУ

У најширем смислу, социјализација представља уклапање појединца у друштвени живот на начин који је прилагођен захтјевима, нормама и правилима неког друштва, а стиче се систематским учењем, прикупљањем знања и креирањем пожељних образаца понашања. Процес социјализације у доба дјетињства и ране младости најинтензивније утиче на развој и васпитање дјетета. Постоје двије основне групе социјализацијских агенса који утичу на развој, васпитање и образовање сваког дјетета. Примарни социјализацијски агенси укључују родитеље, породицу и вршњаке, док секундарни социјализацијски агенси подразумевају школу, медије, вјерске институције, друге интересне групе и организације.¹³ Примарни и секундарни агенси социјализације су комплементарни, што значи да се интензитет утицаја појединог агенса мијења у зависности од узраста и околности у којима се дијете налази.

Медији, као један од секундарних агенса социјализације, нису пука средства за пренос порука. Они функционишу као преносници симболичких порука, експлицитних или имплицитних идеолошких и вриједносних порука, учествујући тако у обликовању и промовисању различитих друштвених стварности.¹⁴

Дјеца дигиталног доба од рођења су изложена дигиталним медијима.¹⁵ Чињеница да дјеца све раније долазе у контакт са дигиталним технологијама говори о томе колико је важно истраживати посљедице излагања дјеце дигиталним технологијама које могу утицати на правилно васпитање и развој.

Студије јасно сугеришу да утицај медија на развој дјеце може бити позитиван или негативан, у зависности од контекста и дужине употребе. Савремена технологија може бити позитивно повезана са когнитивним и академским вјештинама, али исто тако може имати негативан учинак на социјални и психолошки развој дјетета.

Кад је ријеч о излагању дјетета дигиталним медијима, међународна истраживања указују да је кључно имати на уму садржај којем се дјеца излажу, те однос између физичких активности и активности у којима су изложена дигиталним технологијама. Поред тога, потребно је пратити како психички, тако и физички развој дјетета.

Излагање садржајима образовног карактера и садржајима који подстичу развој дјететових вјештина и знања може позитивно утицати на развој дјетета. Истраживања показују да гледање образовних програма код дјеце узраста од двије до три године, води ка бржем усвајању вјештина читања и рачунања, повећава рјечник дјетета и позитивно утиче на спремност дјетета за полазак у школу. Дјеца која су била излагана садржају који није био адекватан за њих, била су мање успјешна од својих вршњака. Међутим, оно што је важно јесте да није довољно само да дјеца буду изложена образовним садржајима, већ је неопходно пружити им подршку у виду интеракције уживо.¹⁶

Global Kids Online извјештај из 2019. године показује да су дјеца која учествују у мрежним активностима показала пуно боље дигиталне вјештине од дјеце која имају ограничен приступ интернету, те да садржаји којима су највише изложена попут забаве, видео-игара и прегледања видеа могу подстакнути њихова интересовања за друштвена, образовна и информативна интернет искуства.

Период проведен у кориштењу медија може потиснути вријеме које је резервисано за квалитетну интеракцију родитеља и дјетета, попут дијељења богатих искустава и активности. Повећана изложеност медијима може ослабити однос родитељ-дијете, укључујући заједничко читање и играње играчкама, што може резултирати мањком вербалне комуникације са родитељима. Многа истраживања сугеришу да је смањена вербална интеракција између родитеља и дјетета повезана са негативним развојним исходима, укључујући развој говора, самоконтроле и каснија академска постигнућа. Другим ријечима, дјеца која се у предшколској доби чешће и дуготрајно излажу дигиталним садржајима спорије развијају говор, те постижу

13 Ilišin et al. 2001.

14 Miliša et al. 2010.

15 Zimmerman, Christakis, Meltzoff 2007; Jungwirth 2013; Buljan Flander, Brezinščak 2018.

16 Wright et al. 2001.

лошије резултате на задацима из когнитивног домена у односу на вршњаке.¹⁷ Поред тога, дјеца која у предшколском узрасту дуготрајно користе дигиталне технологије, имају тешкоће с пажњом и концентрацијом.¹⁸

У контексту испитивања утицаја медија и ИКТ на социо-емоционални развој дјеце, истраживаче посебно забрињава тенденција родитеља да дигиталне уређаје користе као дадиље, које дјеци заокупљају пажњу, које дјецу забављају, или их у стресним ситуацијама тјеше и смирују док су родитељи заузети другим активностима.¹⁹ На овај начин, дјеци се пажња преусмјерава на дигитални уређај, и она пропуштају прилику да се оспособе да се самостално забављају у појединим животним ситуацијама, да уче контролисати емоције, или да се сами смире у стресним ситуацијама, уколико им у томе не може помоћи нико од особа од повјерења. Честа употреба ИКТ повећава социјалну изолацију, одузима иначе предвиђено вријеме за друштвене активности и игру, ометајући тиме социјални развој дјетета. Није ријетка појава да употреба паметних телефона узрокује усамљеност и депресију код дјеце. Педијатри упозоравају да њихове амбуланте све чешће посјећују мала дјеца која показују знакове понашања налик на аутистични спектар поремећаја, који у подлози имају предуго излагање, најчешће паметном телефону.

Играње видео-игара може имати различите ефекте, у зависности од садржаја видео-игре. Истраживања показују да просоцијалне игре којима се подстиче емпатија, сарадња и помагање другима, позитивно дјелују на социо-емоционални развој дјеце. С друге стране, видео-игре у којима преовладава насилно понашање, остављају негативан утицај на развој дјетета, посебно стварајући предуслове за развој насилних облика понашања, мањак емпатије, те вишу толеранцију на насиље.²⁰

Дјеца која дуго времена проводе пред екраном обично су мање физички активна због сједилачке природе те активности, што потенцијално доводи до конзумације нездравих напитака и хране, и повећаног ризика од претилости. Кад је ријеч о утицају ИКТ на квалитет сна, доказано је да предуго гледање у „плаво свјетло“ екрана, посебно пред спавање, доводи до поремећаја лучења мелатонина и нарушеног сна.²¹

17 Byeon, Hong 2015; Duch et al. 2013; Tomopoulos et al. 2010; Zimmerman, Christakis, Meltzoff 2007; Chonchaiya, Pruksananonda 2008.

18 Zimmerman, Christakis 2007.

19 Radesky, Schumacher, Zuckerman 2015.

20 Anderson et al. 2010; Gentile et al. 2009.

21 Viner, Davie, Firth 2019.

Позитивни аспекти медија и медијских садржаја:

- ✓ Учење уз помоћ медија (нови облици учења, брзина, динамичност, доступност информација, Е-учење, двосмјерна интеракција)
- ✓ Лак приступ различитим информацијама
- ✓ Изражавање креативности, идеја и маште
- ✓ Брзо ажурирање података
- ✓ Спајање различитих медија
- ✓ Брзо успостављање односа
- ✓ Упознавање и виртуелна интеракција
- ✓ Усавршавање дигиталних и технолошких вјештина
- ✓ Стицање медијских вјештина
- ✓ Размјена искуства с другима, нова професионална познанства
- ✓ Игра, рад у групама (развијање такмичарског духа, фер игра)
- ✓ Испуњавање слободног времена (хоби, рекреација)

Ризици и штете повезани са употребом медија и ИКТ:

- ✗ Дигитално насиље (нежељена комуникација с вршњацима и агресивно понашање појединца или групе људи употребом информационих и/или телекомуникационих средстава које има за циљ vriјеђање, понижавање, ширење информација, видео и фотографских материјала с циљем наношења штете или умањивања угледа једне или више особа у online комуникацији)
- ✗ Лак приступ непримјерним медијским садржајима (порнографске странице, педофилија, злостављање, насиље)
- ✗ Недостатак родитељског надзора над садржајима које дјеца прате
- ✗ Недовољна заштита информација
- ✗ Лака доступност личних података
- ✗ Лажно представљање и анонимност (манипулације и злоупотребе информационих и/или телекомуникационих средстава)
- ✗ Зависност о видео-играма, друштвеним мрежама, паметним телефонима и сл.
- ✗ Насилно понашање (као посљедица дуготрајног излагања агресивним садржајима, видео-играма, које дјелују фрустрирајуће и за посљедицу имају нетолеранцију према околини и губитак контроле разумног понашања)
- ✗ Дуготрајна изложеност екранима (слабљење вида, изостанак сна, физичка неактивност, нездраве прехранбене навике, недостатак физичке социјализације, усамљеност, агресивност)
- ✗ Губитак саосјећања (толеранција електронског насиља, vriјеђање на друштвеним мрежама, говор мржње, занемаривање, злостављање)
- ✗ Постављање „изазова“ на друштвеним мрежама који могу имати трагичне посљедице.
- ✗ Злоупотреба дјеце у порнографске и сличне сврхе.

Битно је нагласити да потенцијални ризици не доводе нужно и до наношења штете појединачном дјетету, већ да утицај ових ризика зависи од бројних фактора.

ПОСРЕДОВАЊЕ ИЗМЕЂУ ДЈЕЦЕ И МЕДИЈА

Истичући значај правилног контролисања времена и начина на које дјеца користе медије²², научна јавност позива особе задужене за бригу и рад са дјецом да подстичу дјецу на критичко размишљање приликом одабира садржаја које ће гледати, користити или дијелити, као и на критичко анализирање и вредновање квалитета виђеног медијског садржаја. Посебно се скреће пажња на препознавање ставова и вриједности заступљених у одређеном медијском садржају. Код дјеце треба развијати не само дигиталне вјештине већ активан и одговоран однос према медијима: свијест, одговорност и поштење приликом кориштења, креирања и дијељења медијског садржаја. Уз то, дјецу треба упознати са свим позитивним и негативним странама медија: како да избјегну потенцијално лош садржај, а искористе све позитивне капацитете медија за креативно изражавање, комуницирање, учење и забаву.

Препоруке наведене у Смјерницама нису искључиве, и не указују на једини пожељан модел поступања. Оне полазе од тога да се приликом усвајања правила у вези са медијским садржајима и временом које дијете проводи пред екраном, мора водити рачуна о узрасту, потребама и специфичним околностима у којима дијете живи.²³

Данашња дјеца у великој мјери фасцинирана су медијима и ИКТ и неријетко игралишта замијењују паметним телефоном, телевизијом, рачунаром и осталим уређајима. С друге стране, многе родитеље забрињавају различити садржаји којима су дјеца изложена путем екрана. У питању су потенцијално штетни садржаји попут сцена насиља укључујући вршњачко насиље на друштвеним мрежама, те насиље и злостављање дјеце од стране одраслих, затим неприкладни прикази сексуалности, дискриминација по различитим основама, прикази антисоцијалног понашања, уживање дрога и алкохола и слични садржаји. Родитељи су често несигурни по питању тога да ли и у којој мјери требају омогућити дјецу кориштење медијских уређаја. Док једни подстичу њихово кориштење, други ограничавају дјецу у кориштењу медија и ИКТ примјењујући узастопне казне и забране.

Blum Ross и Livingstone (2016) разликују четири основна типа родитељског посредовања између медија и дјеце у зависности од тога да ли код родитеља преовладава жеља да *оспособи* дијете да користи медије или потреба да дјетету *ограничи* приступ медијима, те да ли ставља акценат на *социјални* или *технички* модалитет контролисања медијских навика дјетета. Тако *оспособљавајуће-социјално* оријентисан родитељ разговара са дјететом о томе како и зашто су медији и медијски садржаји креирани, како интерпретирати и евалуирати различите облике представљања, шта и због чега родитељи и дјеца воле, те како препознати и одговорити на проблеме везане за приватност, ризике и сигурност. Овај тип родитеља често се укључује у кориштење медија од стране дјеце, посебно млађе дјеце. *Оспособљавајуће-технички* оријентисан родитељ путем доступних апликација и софтвера надгледа како дијете користи дигиталне медије и прати физичко кретање дјеце *offline*. *Ограничавајуће-социјално* оријентисан родитељ успоставља различита правила у вези са кориштењем медија: у које доба дана, гдје и колико дуго дјеца (не)смију користити медије и ИКТ, док *ограничавајуће-технички* усмјерен родитељ користи технологију у сврху ограничавања приступа медијским уређајима или садржајима. Који од наведених типова или комбинација типова родитељског посредовања између медија и дјеце ће родитељ изабрати зависи од знања родитеља, стила родитељства, те узраста и специфичности дјетета.²⁴

Новије студије дају предност оспособљавајућем типу родитељског посредовања између медија и дјеце, међутим позивају на одговорност самих корисника и на квалитет конзумираних садржаја. Daniel Kardefelt-Winther²⁵, водитељ истраживања о дјецу и дигиталној технологији у УНИЦЕФ-у, сматра да је пожељно да дјеца проводе вријеме с медијима, посебно на интернету, јер се тако уче да се крећу дигиталним свијетом, чак и кад су изложена својеврсном ризику. У том смислу, сматра да родитељска ограничења не доприносе дигиталном развоју дјеце у будућности. Улогу родитеља види у пружању подршке и разговору с дјецом. Једнако сматра нужним укључивање родитеља у дигитални свијет своје дјеце, како би им омогућили дигитално напредовање и отпорност према ризичним и непримјереним садржајима.

22 Ciboci, Kanižaj, Labaš 2011.

23 Livingstone, Helpers 2008.

24 Čengić 2019.

25 Global Kids Online 2020.

ПРЕПОРУКЕ

3.1. ПРЕПОРУКЕ РОДИТЕЉИМА

У наставку слиједе конкретни савјети родитељима како подстакнути креирање здравих медијских навика дјеце, као и детаљније информације и упутства које се односе на породични договор о кориштењу медија, на идентификацију евентуалних проблема који се доводе у везу са прекомјерним кориштењем екрана, на тражење стручне помоћи, техничка средства заштите, те сет идеја за породичне активности како би вријеме пред екранима било на одговарајући начин усклађено са другим подстицајним активностима за дјецу.

У циљу ефикасног посредовања између медија и дјеце, родитељи би требали:

Властитим примјером учити дјецу добрим навикама кориштења екрана од најранијег узраста.

Пословица која каже да су „дјеца наше огледало“ између осталог скреће пажњу родитељима на потребу освјештавања властитих медијских навика. Колико, када, гдје и у коју сврху родитељи користе медије и ИКТ? Какве позитивне и негативне ефекте то има на њих и на њихову породицу? Какав примјер тиме пружају дјецу? На који начин штите своју приватност и приватност своје дјеце?

Дјеца виде своје родитеље као најзначајније изворе и преносиоце информација о медијима. Важно је да родитељи имају на уму да дјеца уче путем модела, односно посматрајући и опонашајући понашање родитеља и других узора. Због тога, уколико родитељ користи технологију без контроле и цјелодневно, врло је вјероватно да ће се и дијете понашати на сличан начин. Родитељи би морали водити рачуна о начину на који користе медије и ИКТ, о свом понашању на интернету и на друштвеним мрежама: које податке, фотографије и видео-записе објављују и дијеле са другима, гдје и када користе дигиталне уређаје.²⁶

Један од начина неодговорног понашања родитеља у виртуелном свијету јесте шерентинг (sharenting=sharing+parenting), односно прекомјерно дијељење различитих врста садржаја, фотографија, видеа и личних података, о властитој дјечи. Таквим понашањем крши се једно од основних права дјетета, право на приватност и угрожава се дјететова сигурност.²⁷

Родитељи би такође требали упознати дјецу са правима на приватност и сигурност на интернету. На веб страници Регулаторне агенције за комуникације доступне су смјернице и образовни материјали Међународне уније за телекомуникације²⁸, намијењени између осталог дјечи, адолесцентима и њиховим родитељима, који се баве питањима дјечијих права на интернету, као и питањима *online* сигурности дјеце.

Проводити вријеме са дјететом уз медије.

Било да заједнички гледају телевизију, филм, играју видео-игре, претражују интернет или прегледају садржај на YouTube-у, родитељи треба да покажу дјетету све могућности медија и ИКТ те како се они могу користити у различите сврхе. Родитељ је позван да покаже интересовање за оно што је дјетету занимљиво и да разговара са дјететом о одгледаном садржају-шта је добро, а шта није, и зашто.²⁹ Такође, родитељ треба указати дјетету да није истинито све што види на екрану и да су медијски садржаји конструисани. Говорећи о млађој дјечи, уколико родитељ одлучи да дјетету понуди одређени медијски садржај, он треба да буде на матерњем језику, прикладан узрасту, са јасном и корисном поруком. Родитељи требају објашњавати дјечи позитивне и негативне стране технологије, те пазити и објашњавати садржаје које дјеца гледају. Важно је да родитељи с дјецом барем једанпут погледају њихову омиљену емисију или одиграју омиљену игрицу како би се упознали са садржајем, те потом кроз разговор упућивали на позитивне, односно негативне стране садржаја. Показало се да

²⁶ Norwegian Embassy Croatia 2019.

²⁷ Livingstone, Helpers 2008.

²⁸ [Regulatorna agencija za komunikacije BiH \(rak.ba\)](http://rak.ba)

²⁹ Исто 2019.

оне породице које су дјеци омогућавале приступ ИКТ с адекватном контролом имају боље окружење и атмосферу унутар породице.³⁰

Када родитељ одлучи да је дошло вријеме да дијете почне самостално истраживати и користити дигиталне уређаје, потребно је да настави разговарати о томе с дјететом и учествује у тим активностима. Дјетету се мора објаснити да ће различите особе различито доживјети један те исти медијски садржај. Оно што је неким људима смијешно, друге може растужити или повриједити. Дјеца не би требало да коментаришу или дијеле садржај уколико нису сигурна какве реакције и осјећања то може изазвати код других.

Донијети правила за кориштење медија и ИКТ у свом дому и придржавати их се.

Родитељима се препоручује да одаберу простор за кориштење медија, који по могућности могу надzirати, и да ограниче вријеме које дјеца проводе пред екраном.

С обзиром на чињеницу да нема довољно доказа на основу којих би се дјеци и родитељима са сигурношћу могла препоручити одговарајућа мјера кориштења екрана, основна препорука родитељима је да кроз договор са дјецом, узимајући у обзир појединачне потребе сваког дјетета, одреде горњу границу времена које дијете смије проводити пред екраном, у које сврхе може користити екран и у којем окружењу (самостално или са вршњацима или породицом), које медијске садржаје дијете смије гледати, креирати и дијелити имајући при томе на уму да кориштење екрана и врсте активности дјетета пред екраном требају бити избалансирани са осталим активностима дјетета, не угрожавајући физичку активност дјетета, дружење, здраве прехранбене навике и квалитетан сан.³¹

У неким земљама постоје препоруке струковних удружења или државних институција у погледу времена које дјеца смију проводити испред различитих екрана. Постоје разлике у таквим препорукама.

Краљевски колеџ за педијатрију и здравље дјетета³² Велике Британије, полазећи од научно утемељене чињенице да квалитетан сан, физичка активност, дружење и здрава храна највише утичу на здравље дјеце, закључује како вријеме проведено пред екраном не смије нарушити здраве навике на овим пољима. При томе, констатује како не постоји „безбиједна количина времена“ које дјеца смију проводити пред екраном, јер то зависи од узраста и појединачних потреба дјетета, као и од тога у какве сврхе се екрани користе. У том смислу, њихова препорука родитељима је да направе договор са дјецом који се тиче њиховог кориштења медија и да се тог договора придржавају.

Сличне препоруке издало је и Канадско педијатријско друштво³³ које савјетује родитељима да направе и редовно ревидирају породични медијски план уз индивидуализована ограничења времена и садржаја. Министарство здравља Аустралије³⁴ објавило је препоруке по којима дјеца млађа од двије године не би требало да проводе вријеме пред екраном нити користе било коју врсту екрана. Такође, препоручују да дјеца од двије до пет година не проводе више од сат времена дневно уз екран, и то уз контролу и надзор родитеља. Кад је ријеч о дјеци од пет до 17 година³⁵, њихова је препорука да се рекреативно вријеме пред екраном ограничи на највише два сата дневно, док се кориштење друштвених мрежа не савјетује прије навршених 13 година.

Сличне препоруке³⁶ доноси и Агенција за електроничке медије Хрватске према којима дјеца млађа од двије године не би требала проводити пред екраном више од 15 минута дневно, предшколска дјеца око једног сата, а дјеца старија од седам година највише око два сата дневно.

30 Krpan et al. 2017.

31 Viner, Davie, Firth 2019.

32 [rcpch_screen_time_guide_-_final.pdf](#)

33 [Digital media: Promoting healthy screen use in school-aged children and adolescents | Canadian Paediatric Society \(cps.ca\)](#)

34 [Birthto5years_24hrGuidelines_Brochure.pdf \(health.gov.au\)](#)

35 [Department of Health | Australian 24-Hour Movement Guidelines for Children and Young People \(5-17 years\) – An Integration of Physical Activity, Sedentary Behaviour and Sleep.](#)

36 [Agencija za elektroničke medije \(aem.hr\)](#)

Преглед препорука у погледу времена које дјеца свакодневно проводе испред екрана

Велика Британија

Краљевски колеџ за педијатрију и здравље дјетета

Према направљеном договору у кругу породице, водећи рачуна да вријеме пред екраном не угрожава остале активности и здраве навике дјетета.

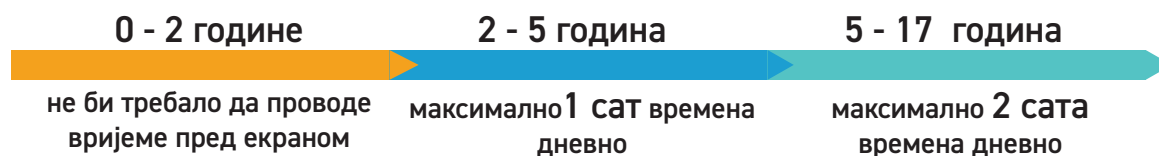
Канада

Канадско педијатријско друштво

Према породичном медијском плану који садржи индивидуализована ограничења садржаја и времена пред екраном за свако дијете.

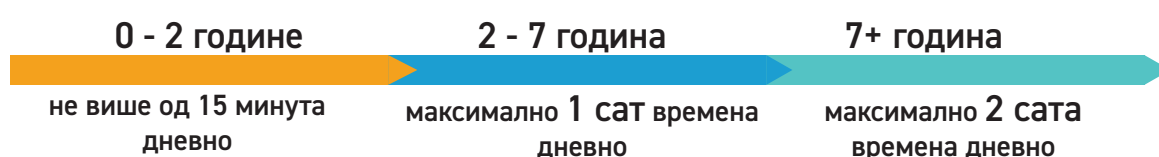
Аустралија

Министарство здравља Аустралије

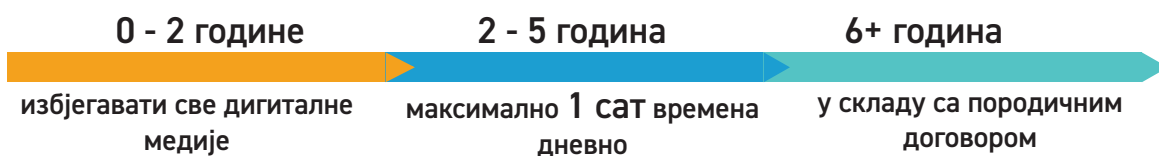
Хрватска

Агенција за електроничке медије

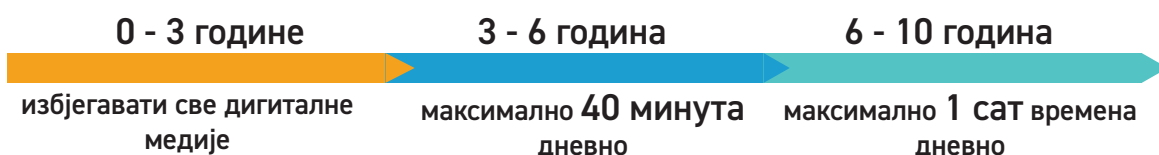
Америка

Америчка педијатријска академија

Француска

Француски медијски регулатор (Conseil Supérieur de l'Audiovisuel)

Америчка педијатријска академија³⁷ издала је 2016. године препоруке према којима бебе млађе од 18 мјесеци требају избјегавати све дигиталне медије, осим за комуникацију са члановима породице путем видео-чета и то уз присуство родитеља. Родитељима дјеце од 18 мјесеци до двије године савјетује се да, ако желе дијете почети излагати медијима, воде рачуна да то буду квалитетни медијски садржаји и да их дијете прати у њиховом присуству. Исте препоруке дате су родитељима дјеце од двије до пет година уз савјет да не проводе пред екраном више од сат времена дневно. За дјецу од шест година надаље, Америчка педијатријска академија издала је сличне препоруке као и Краљевски колеџ за педијатрију и здравље дјетета Велике Британије: да родитељи установе правила кориштења медија и пазе да вријеме које дјеца проводе пред екраном не умањи вријеме које им је потребно за спавање, играње, физичке активности и дружење, уз савјет да у соби у којој дјеца спавају не буду доступни медијски уређаји: телевизор, рачунар, паметни телефон и сл.

Француски медијски регулатор, Conseil Supérieur de l'Audiovisuel³⁸, изричито не препоручује да се дјеца млађа од три године излажу екранима, као ни то да дјеца од три до шест година користе екране више од 40 минута дневно, а дјеца од шест до десет година више од једног сата дневно.

Такође, родитељи могу одредити вријеме када се медији и ИКТ неће користити, на примјер за вријеме оброка, непосредно прије поласка у школу, два сата прије спавања и сл.

Родитељи не требају допустити дјетету да гледа садржаје непримјерене узрасту и развоју дјетета. Потребно је водити рачуна о поштовању добних ознака садржаја као што су 12+, 16+, 18+ будући да ове ознаке, у контексту емитовања телевизијског и радијског програма у БиХ, родитељима скрећу пажњу да дати садржаји нису примјерени одређеном узрасту дјеце.

Родитељи би требали подстицати дијете да гледа образовне, документарне и квалитетне игране, анимирание и забавне програме.³⁹ Препорука је и да родитељи одаберу које услуге и апликације дјеца смију користити.

Разговарати са дјецом о кориштењу екрана у кругу породице.

Водити са дјецом породичне разговоре о кориштењу медија. То подразумијева да ће родитељ поставити јасне захтјеве и очекивања која подразумијевају *када, у којем временском периоду и за које садржаје* дјеца могу користити екране. Поред очекивања, дјеца треба да буду упозната и са посљедицама поштовања и непоштовања правила. Оваква јасна структура дјетету ће омогућити предвидљивост, а родитељска је обавеза досљедност у поштовању договора, што само по себи представља давање позитивног примјера дјетету.

Родитељи требају бити спремни на то да ће дјеца имати потребу да им поставе различита питања. Дјечије неразумијевање, незадовољство и мноштво питања очекивани су уколико родитељ по први пут уводи оваква правила, то јест уколико дјеца раније нису имала ограничења у вези са кориштењем екрана. Својим понашањем родитељ треба да покаже да разумије дјететово незадовољство, али и да буде јасан при појашњавању разлога за увођење правила. Важно је да дијете разумије да су правила усмјерена на његово добробит и здрав развој. То не значи да ће незадовољство одмах нестати. Зато је важно да истрају и родитељ и дијете, те да родитељ има на уму да постоје правила и ограничења која су корисна, премда могу бити непријатна.

Након разговора са дјецом и прављења заједничког договора, родитељ може приступити прављењу заједничког распореда кориштења екрана. Важно је да распоред буде јасан, на видљивом мјесту, те да родитељ редовно прати у којој мјери се распоред поштује. Дјецу је пожељно наградити за одговорно поштовање договора.

Медији и ИКТ не требају бити награда, тј. не требају имати функцију награде. Уколико родитељ жели подстакнути развој здравих медијских навика дјетета или развој било којих других сегмената његовог понашања, треба избјегавати да награђује дијете тако што ће му омогућити да мимо договореног распореда користи дигиталну технологију. Уколико се дигитална технологија користи као награда, постаје средство за које дијете веже искључиво пријатне емоције, учвршћујући тиме додатно своје преференције према њеном кориштењу.

37 [Where We Stand: Screen Time - HealthyChildren.org](http://WhereWeStand.org)

38 [Les enfants et les écrans : les conseils du CSA - CSA - Conseil supérieur de l'audiovisuel](http://Lesenfantsetlescraens.org)

39 AEM 2016.

Након израде плана кориштења екрана, дјеца и родитељи бивају суочени са питањем шта радити са временом које им се нађе на располагању. Уколико је дијете научило да своје слободно вријеме користи пред различитим екранима, њихово некориштење може довести до тога да дијете у почетку не зна шта да ради са временом које има и да се жали на досаду. Важно је да родитељи знају да је досада нормално осјећање, а у оваквим ситуацијама и пожељно. Иако непријатна, досада ће мотивисати дијете да почне да истражује свој унутрашњи свијет жеља, циљева и интересовања. Управо из таквог истраживања могу произаћи понашања са којима ће дијете на квалитетан начин испунити своје слободно вријеме.

Због тога, када се дијете пожали родитељу да му је досадно, он не треба да му нуди рјешења, већ да га охрабри да самостално смисли активност која ће га испунити. На овај начин, дијете упознаје себе и постаје самосталније. Досада је корисна, јер мотивише дијете да промишља и ствара.

Користити техничка рјешења у функцији креирања добрих *online* навика дјече.

Техничка рјешења омогућавају родитељима да стекну увид и усмјере активности и утицаје којима су дјеца изложена на интернету. Постојеће апликације нуде различите нивое контроле и избор зависи од родитељске намјере. Иако се овим задире у приватност дјече у *online* свијету, родитељска дужност је да брину о дјечијој сигурности на интернету, једнако као што брину о понашању дјече у друштву. Потребно је изградити здраве *online* навике како би се дијете након навршене 13. године знало понашати у *online* заједници. Техничка рјешења и апликације нису свемоћне и родитељи се не требају на њих у потпуности ослањати. Нудећи информације и упозорења о којима би требало учестало разговарати са дјецом, техничка рјешења и апликације креиране су са намјером да помогну родитељима у њиховом посредовању између медија и дјече.

Нека од препоручених техничких рјешења јесу:

Google Family Link (<https://families.google.com/intl/sr/familylink/>): производ компаније Google намијењен родитељима у циљу праћења и усмјеравања дјечијих активности на интернету. Овај сервис је бесплатан, а да би се користио, неходан је одговарајући уређај (телефон) за дијете и за родитеља, као и Google налог за родитеља и дијете.

Kaspersky® Safe Kids (<https://www.kaspersky.rs/safe-kids>): Kaspersky је свјетска компанија која се бави сигурношћу на мрежи. Kaspersky® Safe Kids је производ намијењен за праћење дјечијих активности на мрежи, времена проведеног на телефону, те њихове локације.

YouTube KIDS (<https://www.youtubekids.com/>): YouTube KIDS је бесплатна апликација која помаже родитељима да усмјере дјецу у конзумирању видео садржаја на интернету. С обзиром да је YouTube најпопуларнији канал међу дјецом и адолесцентима за гледање видео садржаја, потребно је да родитељи посебну пажњу обрате на карактер садржаја доступних путем ове платформе. Апликација омогућава и низ филтрирања и прилагођавања садржаја за дијете.

Иако подешавање апликација захтијева одређено вријеме, њихова употреба усмјерава дијете на квалитетан боравак на интернету и оптимално вријеме које проводи за телефоном. Упутства за подешавање могу се пронаћи на <https://djecanainternetu.com/>

Учити више о услугама, садржају, технологији и добним ограничењима.

Многи дигитални уређаји пружају могућност одраслима да прилагоде услуге потребама њихове дјече. Учећи о технологији и услугама, родитељи ће бити у могућности да одаберу типове садржаја, искустава и опција прикладних њиховом дјетету. Родитељи би требали испробати наведене опције прије него што им дијете приступи и користити их заједно са дјететом.⁴⁰ Родитељима се препоручује да користе лозинке за услуге и садржаје којима не желе да дијете самостално приступа као што су потрошња новца, преузимање нових игара и услуга, дијелење садржаја и сл. те да науче дијете да личне лозинке не открива другима.⁴¹ Родитељи би требали провјерити јесу ли добна ограничења наведена у продавници апликација или у одредбама и условима кориштења. У игрицама и услугама које се преузимају бесплатно корисници их „плаћају” гледањем реклама и видеа који их подстичу

40 Norwegian Embassy Croatia 2019.

41 Ponti 2019: 405.

на куповину нових игара или давање личних података. У поставкама на уређају родитељима се препоручује да провјере могу ли ограничити куповину у апликацијама. Уколико дјеца приступају интернету путем мобилних телефона својих родитеља, дјеца би требало објаснити које сличице на екрану телефона не треба да отварају, наводећи јасно разлоге зашто то не смију да раде. Родитељ може отворити сличице у присуству дјетета како би се оно увјерило да то није занимљив простор за њега. Тако ће једноставније научити да на интернету постоје садржаји намијењени дјец и одраслима.

Бринати о заштити интернет угледа тј. дигиталне репутације дјетета.

Све интернет активности корисника трајно су забиљежене и откривају дигиталну репутацију корисника. Интернет корисницима савјетује се да повремено провјеравају шта се на интернету појављује као садржај након што укуцају своје име и презиме. На тај начин моћи ће контролисати своју комуникацију на интернету и бити свјеснији јавности ове комуникације.

Дјечије активности на интернету креирају њихову интернет репутацију или углед. Родитељи требају имати на уму да објаве и фотографије које се дијеле, заувјек остају на глобалној мрежи и готово је немогуће брисати их. Поред тога, након што се једном објави на мрежи, сав садржај укључујући фотографије и видео-записе могу преузети и подијелити друге особе. Дијете не би требало да информације о себи, фотографије и видео-записе, дијели са непознатим особама на друштвеним мрежама, анонимним или јавним форумима. На друштвеним мрежама и у фото-албумима на уређајима постоје бројне опције дијелења фотографија само с неколицином људи које ми одаберемо. Родитељи би требали објаснити дјец да су фотографије које се дијеле само у затвореним групама намијењене искључиво онима које смо претходно одабрали, и да се не смију дијелити са другима. Дијете треба упозорити да увијек мора тражити дозволу уколико жели објавити фотографију или видео-запис на којем су друге особе, било да је ријеч о дјец или одраслима.

Обраћати пажњу на евентуално присуство проблема повезаних са кориштењем екрана.

Изузетно је важно на вријеме препознати присуство проблема повезаних са кориштењем медија и ИКТ. Како би родитељи што боље процијенили да ли њихово дијете проводи превише времена пред екраном, Livingstone и Blum-Ross, британски стручњаци за медије и комунологију, предлажу постављање сљедећих питања:

1. Да ли вријеме које моје дијете проводи у физичким активностима одговара времену које проводи пред екраном?
2. Да ли моје дијете уредно спава и једе?
3. Да ли је моје дијете активно у школи?
4. Да ли моје дијете успоставља и одржава социјалне контакте уживо?
5. Да ли моје дијете има неке друге активности и хобије у којима ужива, поред активности пред екраном?⁴²

Уколико су одговори на ова питања потврдни, родитељ нема разлога да буде забринут око времена које његово дијете проводи уз дигиталну технологију. У супротном, уколико су одговори на већину постављених питања негативни, односно, уколико дијете, на примјер, има оброке уз паметни телефон, лијеже или се буди из постеље уз паметни телефон, одлази у тоалет уз паметни телефон, има говорно-језичке потешкоће, гојазно је или показује знакове депресије, анксиозности или друге психичке испаде, родитељ се савјетује да, примјеном препорука садржаних у овим Смјерницама, покуша помоћи дјетету да развије здравије медијске навике. Уколико из било ког разлога родитељ није у могућности да дјетету пружи ту врсту помоћи, препоручујемо да се посавјетује са неким од стручњака.

Уколико родитељ процијени да је неопходно потражити стручну помоћ или савјет, може се обратити на неку од сљедећих адреса: Плави телефон 080 05 03 05 и чет-савјетовање на www.plavitelefon.ba, сајт www.sigurnodijete.com, Центар за ментално здравље, стручна служба школе коју дијете похађа.

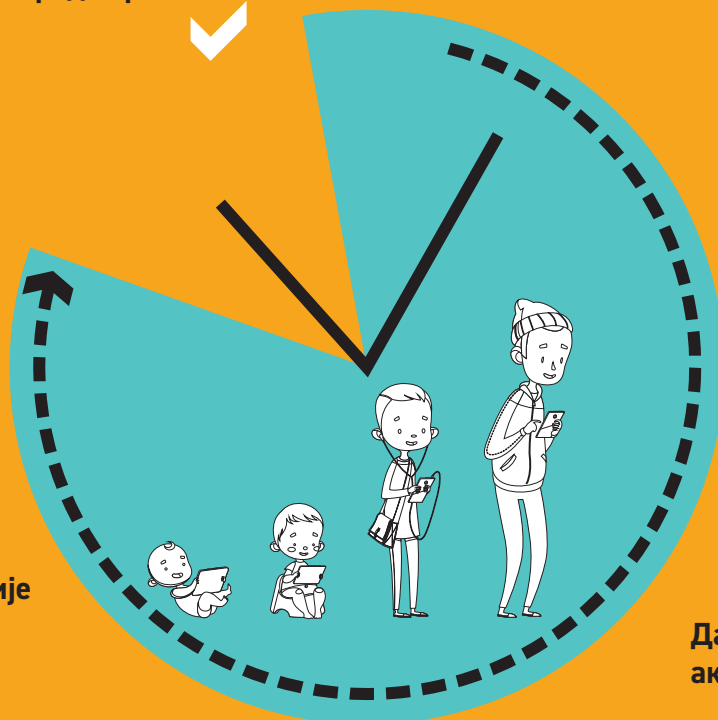
42 Dokler 2016.

Да ли моје дијете проводи превише времена пред екраном?

1. Да ли вријеме које моје дијете проводи у физичким активностима одговара времену које проводи пред екраном?

2. Да ли моје дијете уредно спава и једе?

5. Да ли моје дијете има неке друге активности и хобије у којима ужива, поред активности пред екраном?

3. Да ли је моје дијете активно у школи?

4. Да ли моје дијете успоставља и одржава социјалне контакте уживо?

Уколико су одговори на ова питања потврдни, родитељ нема разлога да буде забринут око времена које његово дијете проводи уз дигиталну технологију. У супротном, уколико су одговори на већину постављених питања негативни, родитељ се савјетује да, примјеном препорука садржаних у *Смјерницама о кориштењу медија, ИКТ и времену које дјеца проводе пред екраном*, покуша помоћи дјетету да развије здравије медијске навике. Уколико из било ког разлога родитељ није у могућности да дјетету пружи ту врсту помоћи, препоручујемо да се посавјетује са неким од стручњака.

Уколико родитељ процијени да је неопходно потражити стручну помоћ или савјет, може сеобратити на неку од следећих адреса: **Плави телефон 080 05 03 05** и chat савјетовање на **www.plavitelefon.ba**, сајт **www.sigurnodijete.com**, Центар за ментално здравље, стручна служба школе коју дијете похађа.

Породичне активности које је пожељно подстицати и спроводити у циљу уравнотежавања времена проведеног пред екраном.

Уколико родитељи уоче мањак комуникације у породици, кориштење екрана током заједничких obroka, мањак заједничких активности или њихово свођење само на заједничко гледање ТВ и сличних садржаја, могуће је да кориштење екрана умањује прилике за остваривање квалитетнијег односа унутар породице, те креирања и реализације квалитетнијег заједничког времена.

Овакву спознају родитељ може подијелити са члановима своје породице и тако изразити своје потребе и жеље за квалитетнијим провођењем времена у кругу породице.

Поред тога што унапређују функционалност породице, заједничке породичне активности и квалитетно проведено заједничко вријеме, могу допринијети унапређењу односа унутар породице: доживљаја сигурности, вољености, припадности и поштовања. Управо овакви доживљаји основа су за даљи позитиван развој дјетета.

Родитељима се препоручује да у циљу постизања наведеног, одреде период дана/седмице за заједничко вријеме и активности као што су: друштвене игре, посјете културним установама и манифестацијама, шетње, спорт и друге активности у којима породица ужива.

Мањак присутности екрана у дјететовом животу родитељи могу искористити да дијете науче томе како је свијет функционисао прије појаве екрана, телефона, рачунара и сл. Ове активности могу бити поучне и забавне.

Идеје и приједлози за игру и провођење времена са дјецом

Игра представља важан елемент дјетињства, начин на који дијете развија вјештине рјешавања проблема и креативног изражавања.

Постоје четири врсте дјечије игре: функционалне игре, игре маште или игре улога, игре са готовим правилима и конструкторске игре.⁴³

Функционалне игре дијете изводи зато што је овладало функцијама свога тијела, играчака или средстава око себе. Овдје се више ради о игроликим активностима него о стварним играма. У ове активности спадају: играње дијеловима тијела (нпр. окретање властите руке или стављање ноге у уста), руковање материјалом (нпр. узимање газе у руке и посматрање), покретне игре уз кориштење реквизита (нпр. кориштење звечки), игра гласовима (нпр. различито гласање, испуштање звукова), словима или ријечима.

Игре маште или игре улога (игре претварања) укључују слободну вољу дјетета и омогућавају да дијете у игри покаже стварност на свој начин. Кроз ове игре дијете имитира друге, глуми, замишља да је на неком другом мјесту, нпр. у свемиру и слично. Током ове игре дјеца често користе свакодневне предмете дајући им другачије особине, нпр. фотелја се претвара у аутомобил, ћебе и кухињски сто постају шатор, канта постаје капа, мачка је тигар итд. Теме у игри често показују оно што се догађа у дјечијим животима. Дјеца могу играти оно што су видјела у неком дјечијем филму или књизи. Игра претварања је највише заступљена у узрасту до четврте или пете године. Но, она је врло важна јер кроз претварање дјеца уче како се уживјети у туђе улоге, развијају вјештине односа са другима и постају креативнија. Врло је важно да родитељи имају разумијевања за овакву врсту дјечије игре и да не говоре дјетету како су неке ствари немогуће или претјеране или да престану маштати.

Игре с готовим правилима разликујемо од игара у којима се правила конструишу у току играња. Често се активности у којима нема правила претварају у игру са правилима, зато што се правила договоре током активности. Највећи број игара има готова правила која се из генерације у генерацију преносе на покољења у датим културама. Игре са готовим правилима посебно су погодне за педагошке утицаје које родитељи остварују у раду са предшколском дјецом. Игре с готовим правилима су: *Методу, Човјече, не љути се, Између двије ватре, Жмире* итд.

43 Каменов 1997.

Конструкторске игре обухватају активности у којима дијете обликује материјал, слаже, гради или распоређује како би постигло одређени циљ. Потребно је дјечи дати пластелин, глину, коцкице, Лего коцке, блато, пијесак и слично како би градили одређени објекат, који не мора увијек бити функционалан.

Дјеца уживају у заједничким активностима с родитељима и с радошћу прихватају њихово учествовање. Из дјечије игре може се много научити о дјечи. Потребно је, такође, обратити пажњу на садржај игре. Дјеца управо кроз игру често изражавају своја осјећања, попут страха или љутње. Дјеца у предшколском узрасту често тешко успијевају да ријечима опишу шта све осјећају или шта им се догодило, тако да је игра добар начин да изразе доживљаје и догађаје. Родитељи би требали сваког дана одвојити вријеме за игру с дјететом, посебно у предшколском и раном школском раздобљу. Важно је да то буде вријеме у којем ће родитељска пажња бити усмјерена искључиво на дијете. Вријеме за игру треба постати дио свакодневне рутине, а може бити и простор за дружење цијеле породице.

Примјери игара за подстицање развоја дјетета:⁴⁴

УЗРАСТ	ОПИС ИГРЕ
Од 3 до 4 године	<ol style="list-style-type: none"> 1 Ставити три кромпира различите величине и питати дијете да их упореди. Са дјететом се може разговарати о: облику, изгледу, који је највећи, а који најмањи кромпир, који је најлакши, а који најтежи, могу се правити различити облици од кромпира и остављати отисци на папиру. 2 Родитељи се са дјететом могу играти тако да налазе ријечи/ предмете који почињу одређеним словом, нпр. на слово М. Одговор може бити: мама, маца, марамица и слично. Када родитељ и/ или дијете каже маца, онда могу описати једну мацу коју познају: колико има ногу, које је боје, колико има очију, итд. Проналажење ријечи на неко слово може бити изузетно тешко за трогодишње дијете, али родитељи требају бити стрпљиви, не вршити притисак на дијете, повремено се враћати на ову игру и биће изненађени брзим напретком дјетета. 3 У зимско доба родитељи могу унијети снијег или лед у кућу, ставити га у здјелицу и пратити процес отапања и претварања у воду, заједно са дјететом. Дијете прије тога може додиривати снијег/лед и говорити о томе шта осјећа, шта треба обући када је напољу хладно и слично. Дијете може бити питано шта је супротно од хладноће и шта тада облачи.
Од 4 до 5 година	<ol style="list-style-type: none"> 1 Родитељи и дјеца могу прстима писати слова и читати их наглас. Слична активност може бити организована на начин да родитељ напише, нпр. велико слово А, а онда на то лијепи, заједно са дјететом, унапријед припремљене/искидане папире. 2 Родитељ може узети неку воћку, нпр. јабуку и пресијећи је на више дијелова. Једна јабука може бити пресјечена на два дијела, а друга јабука може бити пресјечена на четири дијела. Упорјеђујући дијелове, говорити који дио је већи, а који мањи, покушати саставити јабуку у цјелину и слично. Након тога, родитељ и дијете јабуку могу опрати, огулити и појести. 3 Родитељи и дијете могу обући неку униформу (нпр. поштар, полицајац, доктор и слично – може се узети само један дио или скројити нешто самостално или претварати се да је нека мајица дио униформе) и играти игру улога. На тај начин може се осигурати учење свакодневних животних ситуација.

УЗРАСТ	ОПИС ИГРЕ
Од 5 до 7 година	<ol style="list-style-type: none"> 1 Родитељи требају читати своје дјетету када год је то могуће, већ од рођења: словарице, бројалице, пјесмице, бајке и једноставне приче. Дјеца могу читати са родитељима из књига чак и када не знају слова. Нека опишу шта се налази на слици. Дијете треба видјети родитеље да читају, јер уколико то не види – дијете учи по моделу, мало је вјероватно да ће и само то радити. Након читања увијек разговарати с дјететом о прочитаном садржају. 2 Користећи различита помагала, нпр. коцке, карте, штапиће и слично играти игру рачунања са дјететом. 3 Родитељи и дјеца могу изаћи заједно у двориште. Одабрати један цвијет и описати га - раст цвијета и његове дијелове, изглед и боју. Пронаћи неки инсект. Описати колико има ногу, које је боје и слично. Упоредити цвијет и бубу. Објаснити дјетету зашто цвијеће не би требало брати нити инсекте убијати.

Приједлози заједничких активности родитеља и дјеце кроз које се дјеца васпитају и образују:

- ▷ Употријебити рецепте или вријеме кухања у циљу подучавања дјетета о мјерењу помоћу чаша и мјерних кашика, што се посебно показало добрим у подучавању разломака.
- ▷ Користити наљепнице на лименкама или паковањима за подучавање бројева и количина.
- ▷ Користити кухињске предмете за подучавање шаблона: виљушка-кашика, виљушка-кашика.
- ▷ Научити кроз разговор ријечи из кухара као што су кухање, резање, топљење, сјецкање.
- ▷ Прочитати рецепте и разговарати о састојцима и редослиједу поступака кухања (шта се догађа прво, друго, треће у припреми оброка).
- ▷ Разговарати о начинима на које се храна мијења током загријавања или хлађења.
- ▷ Помоћи дјетету да чулима открива мирис, изглед и окус хране.
- ▷ Заједнички припремати оброке.
- ▷ Разговарати о намирницама из цијелог свијета које се могу кухати и упоређивати их. На примјер, разговарати о различитим начинима кухања риже широм свијета.
- ▷ Заједнички читати након вечере или у вријеме које је предвиђено за читање током дана/седмице.
- ▷ Планирати вријеме за разговор, писање или цртање са дјететом о његовом дану.
- ▷ Читати и разговарати са дјететом о потребама биљака у кући и о томе шта им је потребно за преживљавање: ваздух, вода, земља. Родитељ и дијете могу направити календар залијевања биљака.
- ▷ Читати и разговарати са дјететом о томе како су у прошлости људи живјели у различитим врстама кућа.
- ▷ Читати и разговарати са дјететом о кретању ствари вани, лету птица, кретању аутомобила, кретању љуљачке.
- ▷ Правити са дјететом разне предмете од дрвета и других материјала, као што су: авион, аутомобил, цвијет итд.⁴⁵

45 Palacios 2020.

- ▷ Скупљати каменчиће са дјететом. Код куће их осликавати фломастерима, воденим бојама или темперама.
- ▷ Уз помоћ лишћа учити дијете да препозна различите врсте стабала, научити дијете да препозна различите врсте цвијећа и других биљака.
- ▷ Убрати листове различитих биљака и цвијетиће попут маслачка и тратинчице. Обојити их уз помоћ темпера или водених бојица и остављати трагове на папиру.
- ▷ Организовати излет у башти или оближњем парку.
- ▷ Возити бицикл/роле/ромобил.
- ▷ Направити чуњеве за куглање уз помоћ флаша с водом и покушавати срушити их лоптом.
- ▷ Укључити музику и пјевати и плесати заједно.
- ▷ Направити музичке инструменте уз помоћ лонаца, поклопаца, пластичних бочица напуњених рижом и слично.
- ▷ Имитирати гласање различитих животиња.
- ▷ Слушати опуштајућу класичну музику док се обавља нека друга активност и научити неколико важних дјела класичне музике.
- ▷ Сложити дрвене плочице из игре Јенга или из домина у колону па их срушити.
- ▷ Направити кућицу или шатор уз помоћ ћебади. Дјеца унутра могу направити пикник, читати књиге или се одмарати.
- ▷ Играти игрицу Лов на боје: питати дјецу могу ли пронаћи три плаве ствари које затим требају вратити на своја мјеста, затим зелену и друге боје.
- ▷ Наћи на YouTube-у *online* плесну школу и научити заједно који корак салсе или танга.
- ▷ Ако је у кући више дјеце, организовати тематске пројектне дане. На примјер, тема може бити Италија, диносауруси, сладолед или било шта друго што их занима. Како би што више истражила задату тему, дјеца могу користити енциклопедије и *online* изворе, а затим направити пригодан плакат. Млађа дјеца могу радити једноставније задатке, на примјер обојити заставу земље која је тема или нешто нацртати. Припремити заједно оброк у складу с темом или неки десерт.
- ▷ Заједно правити наруквице од вуне или конца.
- ▷ Користећи плишане играчке заједно осмислити представу коју ће дјеца одиграти за родитеље у позоришту направљеном од ћебади. Дјеца могу направити плакат за своју представу и позивнице за родитеље.
- ▷ Стари оквир за слике може бити преуређен на начин да родитељи макну стакло и задњи дио тако да остане само оквир. На оквир родитељи могу причврстити комад старе тканине на који дјеца и/или родитељи могу нацртати цвијет, кућу или друге мотиве.
- ▷ Играти заједно друштвене игре, као што су: *Уно*, *Човјече, не љути се*, *Монопол* и слично.
- ▷ Направити властиту словарицу. Потребно је изрезати квадратиће на тврђем картону. Родитељ може писати слова, а дијете цртати појмове који почињу датим словом.
- ▷ Укључити дјецу у припрему obroка и постављање стола за цијелу породицу.
- ▷ Дјеца могу залијевати биљке у стану или у врту.
- ▷ Искористити заједничко вријеме и подучити дијете о важности рециклирања.⁴⁶
- ▷ Организовати заједничке шетње током којих ће родитељ имати могућност да учи дијете како се користи компас и цртају мапе на листу папира. Након тога провјерити колико се направљене мапе подударају са стварним.

46 UNICEF 2020.

- ▷ Показати дјечи како је дописивање изгледало прије апликација за дописивање. Научити дијете како да пошаље писмо или разгледницу некоме ко му је важан. Поред тога што је занимљиво, дијете на овај начин ствара дуготрајне успомене.
- ▷ Израдити полигон (у соби, дворишту или на балкону): користити доступна кућна средства и помагала (љепљиве траке, метле, канте, столице, сто, кофер и сл.). Од наведених средстава направити дјечи препреке за провлачење, прескакање, пузање и сл.
- ▷ Радити физкултурне вјежбе са дјецом уз пригодну музику и/или пјесме, те занимљиве описе вјежби: сада беремо траву, дохватимо грожђе, стресамо мраве са тијела и слично.
- ▷ Правити експерименте са дјецом, као што су: вулкан, лава лампа, јаје које свијетли, облаци од сапуна и слично.
- ▷ Приликом качења мокрог веша на штрик, дијете може бити укључено у ову активност на начин да додаје само велике дијелове одјеће или само мале дијелове одјеће, или штипаљке у истој боји, или да спарују чарапе и слично.
- ▷ Направити инсекте од различитих материјала, нпр. папира, тијеста и слично.
- ▷ Направити канте, од доступног материјала, за одлагање различитог отпада у сваку од њих.
- ▷ Направити лутке и друге ликове од доступног материјала.
- ▷ Ставити више предмета на сто. Дијете погледа све предмете и затвори очи или се окрене на другу страну. Родитељ склони један предмет. Дијете треба погодити који предмет недостаје.
- ▷ Родитељ и дијете сједну један наспрам другог. Дијете на тренутак затвори очи. Родитељ промијени неку ситницу на себи. Дијете погађа шта је промијењено. Замијенити улоге.
- ▷ На сто или под ставити лаган предмет (салветицу, вату, лоптицу за стони тенис и слично) и отпухивати што даље, али тако да се поставе одређени критерији, нпр. да предмет дође до руба стола, али да не падне, да се нацрта линија која представља циљ на који предмет треба стати и слично.

3.2. ПРЕПОРУКЕ ВАСПИТАЧИМА И НАСТАВНИЦИМА

Медијско образовање подразумијева учење и знање о свим медијима, штампаним, електронским и новим, дигиталним медијима. Никако га не треба мијешати са учењем уз помоћ медија, што представља медијску дидактику. Дакле, медијско образовање односи се на наставу и учење о медијима, а не на наставу и друге предмете уз кориштење медија.⁴⁷

Медијско образовање може бити засебан предмет, дио једног предмета, дио више различитих предмета или слободна активност.⁴⁸ У складу са начином организовања наставе, вјештине које би требало развијати код дјече током медијског описмењавања су: техничке вјештине (употреба медија и различитих платформи), критичке вјештине (разумијевање, анализа, тумачење и вредновање медијског садржаја), практичне вјештине (креирање медијског садржаја) и социјалне вјештине (комуницирање и учествовање помоћу медија). Циљ медијског образовања требао би бити оспособљавање дјече за самостално кориштење медија и развијање критичког става према садржајима које медији свакодневно нуде.

Медијско образовање треба прилагодити дјечијем узрасту и треба се одвијати на свим нивоима образовања. У оквирима званичног програма предшколског васпитања и образовања, важно је дјecu од предшколског узраста учити о вриједностима и ставовима заступљеним или изостављеним у медијском садржају, искористити образовни потенцијал медија, како дјеча не би медије доживљавала искључиво као извор забаве. Дјеча од треће до пете године почињу интензивније користити различите медије и већ у том периоду

⁴⁷ Perez Tornero, Varis 2010.

⁴⁸ Masterman 1989.

треба успостављати темеље медијске писмености подстичући дјецу на активан приступ медијима.⁴⁹ Важно је заједничко гледање медијског садржаја васпитача са дјецом и разговор о виђеном, тумачење, анализа ликова, упоређивање ситуација из цртића са ситуацијама у стварном животу, подстицање дјеце да дају приједлог како би они поступили у тој ситуацији и зашто. Треба користити садржаје који подстичу интелектуалне, друштвене, комуникационе способности дјеце, који дају добар примјер како да се носе са потешкоћама, развијају саосјећање, солидарност, добротинство. Васпитачи могу погледати са дјецом старијег предшколског узраста анимиране филмове Европске асоцијације за интересе гледалаца (European Association for Viewers' Interests – EAVI) „Пут у свијет медијске писмености“ (A Journey to Media Literacy⁵⁰) и „Пут у свијет медијске писмености 2: Освијештеност“ (A Journey to Media Literacy Episode 2: Awareness⁵¹). Наведени садржаји говоре о важности медијске писмености за дјецу и исправном кориштењу дигиталних медија у контексту времена проведеног пред екраном и доступни су на БХС језицима на YouTube-у.⁵²

Васпитачи и наставници требали би:

Стручно се усавршавати из области дигиталних вјештина и медијског васпитања. Важно би било провјерити ниво развијености дигиталних вјештина васпитача и наставника, које могу бити подијељене у двије групе:⁵³ опште дигиталне вјештине (информациона и информатичка писменост, комуникација и сарадња, креирање садржаја, сигурност и рјешавање проблема) и вјештине за примјену дигиталних технологија у васпитању и образовању (подучавање и учење уз примјену дигиталних технологија, рад у школском окружењу и професионално образовање и цјеложивотно учење), што би била полазна тачка за даљни лични и професионални развој с нагласком на стручно усавршавање.

Планирати, организовати и реализовати часове одјељенске заједнице, односно јутарњи састанак или усмјерену активност за дјецу предшколског узраста, с циљем развијања и унапређења дигиталних вјештина.

У оквиру одјељенске заједнице/јутарњег састанка или усмјерене активности може се радити на осам животних вјештина:⁵⁴ дигитална саосјећајност, управљање приватношћу, дигитални идентитет грађана, управљање сајбер сигурношћу, управљање временом пред екраном, управљање *cyberbullying*-ом, дигитални отисци, критичко размишљање.

Одржавати индивидуалне и групне разговоре/тематске састанке са ученицима/дјецом и родитељима у циљу заштите права и остваривања сигурности дјеце у дигиталном окружењу.

Радити са родитељима у циљу:

- ▷ информисања родитеља о начинима кориштења ИКТ, њиховим добрим и лошим странама,
- ▷ упућивања родитеља о могућностима надзора дјетета приликом кориштења ИКТ.

Радити на препознавању и превенцији насиља у дигиталном окружењу.

Васпитно-образовне установе обавезне су заштитити свако дијете од било ког вида насиља и злостављања, укључујући и оно које се дешава у дигиталном окружењу. Васпитно-образовне установе, васпитачи и наставници, као носиоци превасходно васпитног рада, дужни су учествовати у препознавању и превенцији насиља у дигиталном окружењу на различите начине, између осталог и кроз подизање свијести ученика и свих других актера о опасностима и заштити у дигиталном окружењу кроз примјену званичних програма превенције, законских и подзаконских аката, међународних докумената итд. Посебну пажњу дужни су обратити на могућности: самозлостављања и самоозљеђивања, изложености неприкладним материјалима, сексуалног злостављања и искориштавања, кршење и злоупотребу личних података итд.

49 Ilišin, Marinović Bobinac, Radin 2001.

50 [\(573\) EAVI HR - Put u svijet medijske pismenosti - YouTube](#)

51 [\(573\) EAVI - Put u svijet medijske pismenosti 2 - YouTube](#)

52 European Association for Viewers' Interests 2013, 2015.

53 Žuvić et al. 2016: 97-100.

54 Knez Radolović, Renić 2020: 7-9.

Наставници требају узети у обзир доступност дигиталних технологија као и чињеницу да дјеца у школу доносе скуп писмености, који се недовољно искориштава у процесу учења. Наставници треба да повежу постојеће знање ученика са садржајем који треба да науче у школи.⁵⁵ Важно је ускладити дигитални свијет дјеце са оним што уче и раде у учионицама. Међутим, само кориштење медија и дигиталних уређаја не значи и медијску писменост. Медијска писменост захтијева учење о медијском језику, његовим кодовима, конструкцији и деконструкцији медијског садржаја. Експлицитна настава/пракса у медијским кућама била би одлична прилика да дјеца виде сам процес настанка медијског садржаја и да учествују у њему.⁵⁶

Садржај медијског образовања у школи треба да обухвати сљедеће кључне аспекте медија:

- ▷ Улогу и функцију медија (ко су професионални комуникатори, на који начин дјелују и зашто, могућности употребе медија за лични развој и у образовне сврхе);
- ▷ Врсте медија и њихове карактеристике (медијски дискурс – новинарство, односи с јавношћу, оглашавање, новинарски и медијски жанрови, форма медијског изражавања);
- ▷ Законски оквир и (само)регулација рада медија (начин пријаве и реаговања на непримјерен медијски садржај);
- ▷ Функционисање и организацију медија (процес производње медијског садржаја, уређивачка политика, садржај масовних медија у односу на стварност, медијска манипулација и моћ, власничка структура медија, утицај економских и политичких фактора на медијски садржај);
- ▷ Утицај етичких фактора на медијски садржај, важност етичких смјерница при креирању медијског садржаја.

Наставници треба да науче дјецу како да пронађу потребне информације, како да користе најбоље изворе који су им на располагању, да критички процјењују корисност информација. Улога наставника треба да буде подстицање, менторство, подржавање процеса учења.⁵⁷

Наставницима се препоручује да критичку медијску писменост тумаче из перспективе популарне културе (на примјер, да дјеца уз помоћ медија креирају садржај о својој омиљеној музици, ликовима из видео-игара, јунацима стрипова, филмским звијездама и сл. Кроз процес стварања садржаја, дјеца ће увидјети како настаје медијски садржај, како медији могу ограничити приступ неким информацијама, а неких дати превише).⁵⁸

Висок ниво техничке опремљености школа за медијско образовање није нужан. Квалитетни резултати учења о медијима и медијским садржајима могу се постићи уз помоћ новина, радија, телевизије, компјутера, али свакако да би дигитални уређаји (таблет, лаптоп, интерактивне табле) и доступност интернета олакшали и убрзали процес учења и учинили га занимљивијим.

55 Considine, Horton, Moorma 2009.

56 Трнинић 2017: 29.

57 Jolls 2008.

58 Трнинић 2017.

3.3. ПРЕПОРУКЕ ПЕДАГОЗИМА

Дигитална вјештина једна је од осам кључних вјештина за цјеложивотно образовање, а најшире се може дефинисати као самоувјерено, критичко и креативно кориштење дигиталних технологија како би се постигли циљеви у вези с послом, образовањем, провођењем слободног времена, повећала стопа запослености и учествовање у друштвеном животу.⁵⁹ У вријеме интензивног развоја и кориштења ИКТ, медијско васпитање и образовање дјече је императив. Мада медијска писменост поставља критичко питање о утицају медија и технологије на појединца, она ни у ком случају не представља анти-медијски покрет. Узимајући у обзир како позитивне, тако и негативне аспекте медијског окружења, заговорници медијске писмености (родитељи, васпитачи, наставници, педагози, психолози и др.) констатују како медијско васпитање и образовање морају бити препознати као предуслов друштвеног напретка у савременом медијатизованом друштву.

Медијска и информациона писменост омогућиће дјечи да развију вјештине критичког мишљења које ће им помоћи да препознају и разумију добре и лоше стране свог понашања у дигиталном окружењу. Дјечи је важно објаснити опасности које се могу догодити у дигиталном окружењу, а то ће бити ефикасно само ако је укључено у дио ширег програма медијске писмености који би требао одговарати узрасту и бити усмјерен на развој вјештина. Посједовање одговарајућих алата и вјештина за кориштење ИКТ један су од најбољих начина на који се дјеца могу заштитити у медијском окружењу. Увођење медијске и информационе писмености у наставне планове и програме један је од начина да се ово постигне, а друга могућност је стварање образовних ресурса мимо наставних планова и програма. Стручне особе које раде с дјецом требале би имати одговарајуће вјештине за подршку дјечи у одговору и рјешавању њихових проблема у вези са кориштењем медија и ИКТ и дигиталном сигурношћу.⁶⁰

Стручне службе школе требале би:

Организовати стручна усавршавања за педагоге из области дигиталних вјештина и медијског васпитања.

Било би важно провјерити ниво развијености дигиталних вјештина педагога, које могу бити подијељене у двије групе: опште дигиталне вјештине (информациона и информатичка писменост, комуникација и сарадња, креирање садржаја, сигурност и рјешавање проблема) и вјештине за примјену дигиталних технологија у васпитању и образовању (подучавање и учење уз примјену дигиталних технологија, рад у школском окружењу и професионално образовање и цјеложивотно учење), што би била полазна тачка за даљни лични и професионални развој с нагласком на стручно усавршавање.⁶¹

Организовати стручна усавршавања за наставнике.

Важно би било провјерити ниво развијености дигиталних вјештина наставника (у складу са препорукама Žuvića и сарадника) што може помоћи педагогу да организује индивидуална или групна усавршавања наставника из ове области, користећи се ресурсима из установе, али и доступним изворима из заједнице.

Планирати, организовати и реализовати часове одјељенске заједнице за ученике с циљем развијања и унапређења дигиталних вјештина кроз медијско васпитање.

На тај начин, радити на стицању осам животних вјештина: дигитална емпатија, управљање приватношћу, дигитални идентитет грађана, управљање сајбер сигурношћу, управљање временом пред екраном, управљање *cyberbullying*-ом, дигитални отисци, критичко размишљање.⁶²

Обрађивати теме из подручја дигиталних вјештина кроз међупредметну повезаност, те конкретан наставни предмет који се циљано бави овим садржајем.

59 Ala-Mutka 2011.

60 Guidelines 2020: 11.

61 Žuvić et al. 2016: 97-100.

62 Knez Radolović, Renić 2020: 7-9.

Адекватна примјена дигиталних технологија у настави може довести до развијања дигиталне писмености код ученика, нарочито уколико су ученици доведени у ситуацију да активно користе дигиталне технологије (за проналажење нових информација, рјешавање задатака и проблема, учење, комуникацију, сарадњу и сл.).

Организовати индивидуални и групни савјетодавни рад са ученицима, родитељима и наставницима с циљем заштите права и остваривања сигурности дјецe у дигиталном окружењу.

Планирати, организовати и реализовати предавања и радионице за родитеље у циљу: јачања педагошких вјештина родитеља за одговорно родитељство, информисања родитеља о начинима кориштења ИКТ, њиховим добрим и лошим странама, те у циљу упућивања родитеља о могућностима надзора дјетета приликом кориштења ИКТ.

Радити на препознавању и превенцији насиља у дигиталном окружењу.

Васпитно-образовне установе имају обавезу да заштите свако дијете од било ког вида насиља и злостављања, укључујући и оно које се дешава у дигиталном окружењу. Васпитно-образовне установе, васпитачи и наставници, као носиоци превасходно васпитног рада, дужни су учествовати у препознавању и превенцији насиља у дигиталном окружењу на различите начине, између осталог и кроз подизање свијести ученика и свих других актера о опасностима и заштити у дигиталном окружењу кроз примјену званичних програма превенције, законских и подзаконских аката, међународних докумената итд. Посебну пажњу дужни су обратити на могућности: самозлостављања и самоозљеђивања, изложености неприкладним материјалима, сексуалног злостављања и искориштавања, кршење и злоупотребу личних података итд.

Све наведено још је сложеније преласком на *online* наставу у условима пандемије. Ученици много чешће и дуже бораве у дигиталном окружењу чиме се потреба за њиховом заштитом, васпитањем и образовањем, у циљу осигурања најбољег интереса дјетета, значајно увећава.

3.4. ПРЕПОРУКЕ ПСИХОЛОЗИМА И ПСИХОТЕРАПЕУТИМА

Психолози и психотерапеути који се у свом раду сусрећу са дјецом и адолесцентима, посебну пажњу требали би посветити разговорима о кориштењу медија и ИКТ. Ови разговори требали би третирати вријеме које дијете и адолесцент проводи уз дигиталне технологије, као и садржаје који се на тај начин конзумирају. Врло је битно скренути пажњу дјеци и адолесцентима на значај постизања равнотеже између времена проведеног пред екраном и времена проведеног у некој физичкој активности. Поред тога, разговор о садржајима које дјеца и адолесценти конзумирају требао би укључити причу о друштвеним мрежама и њиховом понашању на друштвеним мрежама: које информације о себи дијеле, са ким ступају у контакт, шта за њих значе информације прикупљене са друштвених мрежа. Такође, психолог и психотерапеут требали би код дјецe и адолесцената радити на освјештавању њихових емоционалних реакција, као што је нпр. узнемиреност изазвана контактом са одређеним садржајем или особом путем дигиталних технологија. Осим тога, врло важна тема коју ове двије професије треба да понуде својим клијентима јесте родитељска контрола. Поред тога што би о томе требали разговарати са дјецом и адолесцентима, неопходно је да и родитеље упуте и информишу о томе како се дјетету/адолесценту постављају границе тј. правила у вези са кориштењем дигиталних технологија, који све садржаји постоје на интернету, који су штетни, а који корисни, на који начин се проводи адекватна родитељска контрола и сл. У том смислу, психолозима и психотерапеутима препоручује се да погледају дио Смјерница у ком се дају савјети за родитеље.

Пожељно је да психотерапеути и психолози помогну дјеци у јачању "слике о себи" и властитих компетенција кад је ријеч о проблемима који се јављају као последица утицаја вршњачких група путем друштвених мрежа, а то су:

- ▷ Проблем упоређивања тј. потребе дјетета да тражи и добије одобрење и прихватање вршњачке групе. Овај проблем интензивирао се појавом друштвених мрежа, које су омогућиле формирање далеко ширих група од оних које се стварају у личном друштвеном контакту.

- ▷ Проблем депресивности – животи других људи често нам дјелују бољи/љепши од властитих. Адолесценти, нарочито, нису довољно свјесни колико је живот на друштвеним мрежама уљепшан.
- ▷ Проблем развоја социјалних вјештина код дјеце која доста времена проводе на интернету, јер им недостају информације о комплетном невербалном дијелу поруке.
- ▷ Ризик од вршњачког насиља на друштвеним мрежама, с обзиром да интернет још увијек није регулисан простор.

3.5. ПРЕПОРУКЕ ЗДРАВСТВЕНИМ РАДНИЦИМА

Свјетска здравствена организација препознала је вријеме пред екраном као потенцијални проблем и извор могућих негативних посљедица по развој дјетета.⁶³ Стручњаци упозоравају да дјеца која су од раног дјетињства претјерано изложена екранима могу развити лоше животне навике, односно да прекомјерно провођење времена пред екраном може умањити интересовање дјетета за оно што је кључно за његов здрав развој и одрастање, а то су физичка активност, дружење, квалитетан сан и здрав начин исхране.⁶⁴

Имајући то у виду, здравствени радници требали би скретати пажњу дјечи, адолесцентима и родитељима на различите утицаје и посљедице кориштења медија и ИКТ код различитих узраста дјеце. Посебно је важно да педијатар од првог пута када родитељи са дјететом дођу у савјетовалиште, упозорава родитеље на који начин и у ком узрасту је дозвољено/пожељно дјетету омогућити кориштење медија и ИКТ, у које сврхе и који садржај. Уколико се деси да педијатар уочи проблем у развоју дјетета, који би могао бити узрокован неадекватним кориштењем дигиталних технологија, неопходно је да испита родитеље о дјететовим медијским навикама.

Кад је ријеч о дјечи школског узраста, здравствени радници запослени у службама породичне медицине требали би имати на уму могуће импликације неодговарајућег кориштења медија и ИКТ на физички и други развој дјетета/адолесцента те, по потреби, скретати на то пажњу дјечи/адолесцентима или њиховим родитељима. У том смислу, здравственим радницима препоручује се да погледају дио Смјерница који описује потенцијалне утицаје медија и ИКТ на физички, психички и морални развој дјеце као и дио у ком се дају савјети за родитеље.

⁶³ Свјетска здравствена организација препоручује да дјеца што више времена проводе у активној игри и да имају довољно квалитетног сна. Препорука је и да се дјечи ограничи вријеме које проводе у сједећем положају и у гледању екрана, те да се дјечи предшколског узраста вријеме проведено пред екраном ограничи на сат времена дневно.

⁶⁴ Viner, Davie, Firth 2019.

ЗАКЉУЧАК

Дјеца у Босни и Херцеговини живе у комплексном медијском окружењу и све више времена проводе уз различите медије и ИКТ. С повећањем времена проведеног у слушању, гледању, праћењу, игрању, али и креирању и дијелењу различитих медијских садржаја, расте и забринутост родитеља по питању потенцијалног утицаја медијског окружења на физички, психички и морални развој дјеце.

Ове Смјернице у вези са медијским садржајима и временом које дјеца проводе пред екраном, а које је израдио мултидисциплинарни тим стручњака из Босне и Херцеговине, дају конкретне препоруке родитељима, али и наставницима, васпитачима, педагозима, психолозима, психотерапеутима, здравственим радницима, и свима који раде са дјецом како да допринесу развоју здравих медијских навика дјеце. Смјернице полазе од тога да не постоји једно рјешење за свако дијете и породицу, већ нуди низ препорука и пратећих информација које родитељи и други који брину о дјечи требају на одговарајући начин примијенити у свом окружењу, узимајући у обзир специфичности дјетета и потребе свог непосредног окружења. Само заједничким усклађеним дјеловањем свих позваних, који су на различите начине укључени у процесе физичког, психичког и моралног развоја дјеце, можемо помоћи дјечи да стичу знања и вјештине медијске и информационе писмености које су неопходне за успјешан и стваралачки живот у дигиталном добу којем припадамо, да уживају своја комуникацијска и друга права, уз пуну заштиту коју смо дужни да им осигурамо.

LITERATURA

Adams, Ken. 2010. *Probudite genija u svom djetetu*. Beograd: Esotheria.

Agencija za elektroničke medije. 2016. *Preporuke za zaštitu djece i sigurno korištenje elektroničkih medija*. Zagreb. Pristupljeno 19.04.2021. sa [Agencija za elektroničke medije \(aem.hr\)](http://aem.hr)

Ala-Mutka, Kirsti. 2011. *Mapping Digital Competence: Towards a Conceptual Understanding*. Luxembourg: Joint Research Centre of the European Commission. Pristupljeno 19.04.2021. sa <http://dx.doi.org/10.13140/RG.2.2.18046.00322>.

American Academy of Pediatrics, „Where We stand: Screen Time.” Pristupljeno 29.03.2021. sa <https://www.healthychildren.org/English/family-life/Media/Pages/Where-We-Stand-TV-Viewing-Time.aspx>.

Anderson, C., Shibuya, A., Ihori, N., Swing, E., Bushman, B., Sakamoto, A., Rothstein, H., Saleem, M. 2010. "Violent video game effects on aggression, empathy and prosocial behavior in eastern and western countries: A metaanalytic review." *Psychological Bulletin*, no. 136 (2): 151- 73.

Australian Government, Department of Health. 2017. *Australian 24-Hour Movement Guidelines for the Early Years (Birth to 5 Years)*. Pristupljeno 01.03.2021. sa [https://www1.health.gov.au/internet/main/publishing.nsf/Content/FCE78513DAC85E08CA257BF0001BAF95/\\$File/Birthto-5years_24hrGuidelines_Brochure.pdf](https://www1.health.gov.au/internet/main/publishing.nsf/Content/FCE78513DAC85E08CA257BF0001BAF95/$File/Birthto-5years_24hrGuidelines_Brochure.pdf).

Australian Government, Department of Health. 2019. *Australian 24-Hour Movement Guidelines for Children and Young People (5-17 years)*. Pristupljeno 01.03.2021. sa <https://www.health.gov.au/funnelback/search?query=Australian%2024-Hour%20Movement%20Guidelines%20for%20Children%20and%20Young%20People%20%285-17%20years%29>

Buljan Flander, G., Brezinščak, T. 2018. "Živjeti zajedno u svijetu koji ne poznajemo: Roditeljstvo i odrastanje uz suvremene tehnologije u predškolskoj dobi." U: *Sretna djeca: Umjetnost igranja, mašta, spoznaja, vježba i terapija*, Zaninović, T., Tanay, R. (Ur.), 8-20. Zagreb: Udruga hrvatskih učitelja likovne kulture.

Byeon, H., Hong, S. 2015. "Relationship between television viewing and language delay in toddlers: evidence from a Korea national cross-sectional survey." *PLoS ONE*, no. 10 (3). Pristupljeno 19.04.2021. sa <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0120663>.

Chonchaiya, W., Pruksananonda, C. 2008. "Television viewing associates with delayed language development." *Acta Paediatrica*, no. 97 (7): 977-82.

Considine, D., Horton, J., Moorma, G. 2009. "Teaching and Reading the Millennial Generation Through Media Literacy." *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, International Reading Association, no. 52 (6): 471-81.

Čengić, Lea. 2019. *Medijsko opismenjavanje u porodici i preporuke za implementaciju projekata unapređenja medijske pismenosti u okviru porodice u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Mediacentar.

Dokler, Ana. 2016. „Američka pedijatrijska akademija ublažila je svoje stavove o utjecaju medija na djecu, no i dalje se postavlja pitanje koliko su njihove preporuke, posebno one o vremenu pred ekranom, zaista praktične i utemeljene na dokazima.” Pristupljeno 29.03.2021. sa <https://www.medijskapismenost.hr/nove-preporuke-americke-pedijatrijske-akademije-koristenje-medija-obitelji/>.

Dokler, Ana. 2016. „Savjeti roditeljima trebaju se odmaknuti od pretjeranog fokusa na rizike i umjesto toga dati pozitivnu viziju kako integrirati digitalne medije u obiteljski život, smatraju britanske stručnjakinje za medije i komunikologiju Alicia Blum-Ross i Sonia Livingstone.” Pristupljeno 29.03.2021. sa <https://www.medijskapismenost.hr/jesu-li-savjeti-vremenu-koje-djeca-smiju-provesti-pred-ekranom-zastarjeli/>.

Duch, H., Fisher, E. M., Ensari, I., Font, M., Harrington, A., Taromino, C., Rodriguez, C. 2013. "Association of screen time use and language development in Hispanic toddlers: a cross-sectional and longitudinal study." *Clinical pediatrics*, no. 52 (9): 857-65.

European Association for Viewers' Interests. 2013. *Put u svijet medijske pismenosti*. Приступљено 03.03.2021. ca <https://www.youtube.com/watch?v=dOTen2DhP0k>.

European Association for Viewers' Interests. 2015. *Put u svijet medijske pismenosti 2: Osviještenost*. Приступљено 03.03.2021. ca https://www.youtube.com/watch?v=cQ_z_Wdyggs&t=48s.

Gentile, D., Anderson, C., Yukawa, S., Ithori, N., Saleem, M., Ming, L. K., Shibuya, A., Liau, A., Khoo, A., Bushman, B., Huesmann, R., Sakamoto, A. 2009. "The effects of prosocial video games on prosocial behaviors: International evidence from correlational, longitudinal and experimental studies." *Personality and Social Psychological Bulletin*, no. 35 (6): 752-63.

Global Kids Online. 2020. „Done right, internet use can increase learning and skills.” Приступљено 04.03.2020. ca <http://globalkidsonline.net/synthesis-report-2019/>.

Hosokawa, R., Katsura, T. 2018. "Association between mobile technology use and child adjustment in early elementary school age." *PLoS ONE*, no. 13 (12). Приступљено 19.04.2021. ca <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0208844>

Ilišin, Vlasta, Marinović Bobinac, Ankica, i Radin, Furio. 2001. *Djeca i mediji: uloga medija u svakodnevnom životu djece*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.

International Telecommunication Union. 2020. *Guidelines for policy-makers on Child Online Protection*. Geneva. Приступљено 19.04.2021. ca <https://cdn.icmec.org/wp-content/uploads/2020/07/ITU-COP-Guidelines-for-Policymaker-2020.pdf>

Jolls, Tessa. 2008. "Literacy for 21st Century: An Overview & Orientation Guide To Media Literacy Education." Center for Media Literacy. Приступљено 10.01.2021. ca <https://www.medialit.org/reading-room/literacy-21st-century-overview-orientation-guide-media-literacy-education>

Jungwirth, B. 2013. *Safer Internet Day 2013: EU-Initiative Saferinternet.at unterstützt Eltern und Pädagogen bei der Interneterziehung*. Wien: Österreichische Institut für angewandte Telekommunikation (ÖIAT).

Kafedžić, Lejla, Bjelan-Guska, Sandra. 2019. „Njegovanje pedagoške kulture roditelja." *U ODGA-JAM JER ZNAM – Priručnik za roditelje djece predškolskog uzrasta, 9-77*. Sarajevo: Udruženje „Društvo ujedinjenih građanskih akcija” .

Каменов, Емил. 1997. *Модел Б Основа програма васпитно-образовног рада са предшколском децом*, Нови Сад: Филозофски факултет, Кикинда: Виша школа за образовање васпитача.

Келнер, Даглас. 2004. *Медијска култура*. Београд: Clio.

Knez Radolović, Jasena, Renić, Marija. 2020. *Djeca u digitalnom okruženju: Vodič za roditelje predškolaca*. Zagreb: Roditelji u akciji – RODA.

Krpan, Ketī, Sindik, Joško, Bartaković, Sanja. 2017. „Knjižnica – podrška roditeljima u medijskom opismenjavanju i medijskom odgoju djece." *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 60, no. 2-3: 265-78. Приступљено 19.04.2021. ca <https://hrcak.srce.hr/195882>.

Labaš, Danijel, Kanižaj, Igor, Ciboci, Lana. 2011. "Medijsko izvještavanje o zlostavljanjima u katoličkim odgojnim ustanovama u Irskoj." *Rječki teološki časopis* 19, no. 2: 279-312. Приступљено 19.04.2021. ca <https://hrcak.srce.hr/76126>

Livingstone, S., Helpers, E. J. 2008. "Parental Mediation of Children's Internet Use." *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, no. 52. Приступљено 19.04.2021. ca <https://doi.org/10.1080/08838150802437396>.

- Manovich, Lev. 2001. *The Language of New Media*. Massachusetts. London: The MIT Press.
- Masterman, Len. 1989. *Teaching the Media*. London: Routledge.
- Miliša, Zlatko, Tolić, Mirela, Vertovšek, Nenad. 2010. *Mladi-odgoj za medije*. Zagreb: M.E.P. d.o.o
- Mujagić, Nermina, Kačmarkić-Maduna, Nela. 2017. *Mediji u najboljem interesu djeteta: pregled znanja i iskustava za kreatore medijskih sadržaja*. Sarajevo: Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH.
- Murabegović, Elmedin, Hasanović, Eneid, Zečević, Ivana, Rizvo, Samir, Efendić, Amela. 2017. *Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u digitalnom okruženju u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Međunarodni forum solidarnosti – EMMAUS.
- Norwegian Embassy Croatia. 2019. „Djeca i vrijeme pred ekranom – dobar početak.“ Приступљено 19.04.2021. са [Djeca i vrijeme pred ekranom by Norwegian Embassy Croatia - issuu](#)
- Palacios, Rebecca. 2020. “Your Home as a Learning Experience”, приступљено 19.04.2021. са <https://www.readingrockets.org/article/your-home-learning-experience>.
- Perez Tornero, J. M., Varis, T. 2010. *Media Literacy and New Humanism*. Moscow: UNESCO Institute for Information Technologies in Education.
- Ponti, Michelle. 2019. “Digital media: Promoting healthy screen use in school-aged children and adolescents.” *Paediatr Child Health*, no. 24 (6): 402–8. Приступљено 28.02.2021. са <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/31528113/>
- Radesky, J., Schumacher, J., Zuckerman, B. 2015. “Mobile and interactive media use by young children: the good, the bad, and the unknown.” *Pediatrics*, no. 135 (1): 1-3.
- Radesky, J. S., Weeks, H. M., Ball, R., Schaller, A., Yeo, S., Durnez, J., Tamayo-Rios, M., Epstein, M., Kirkorian, H., Coyne, S., Barr, R. 2020. “Young Children’s Use of Smartphones and Tablets.” *Pediatrics*, no. 146 (1). Приступљено 19.04.2021. са <https://doi.org/10.1542/peds.2019-3518>.
- Savjet Evrope. 2018. *Preporuka CM/Rec (2018)7 Odbora ministara državama članicama o Smjernicama za poštivanje, zaštitu i ostvarivanje prava djeteta u digitalnom okruženju*. Приступљено 19.04.2021. са <https://www.css-ri.hr/sites/default/files/Preporuka%20VE.pdf>
- Tajić, Lea. 2013. *Medijska pismenost u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Internews u Bosni i Hercegovini.
- Tomopoulos, S., Dreyer, B. P., Berkule, S., Fierman, A. H., Brockmeyer, C., Mendelsohn, A. L. 2010. “Infant media exposure and toddler development.” *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, no. 164 (12): 1105-11.
- Трнинић, Драгана. 2017. *Концептуални оквир медијске писмености*. Бања Лука: Удружење за филозофију и друштвену мисао.
- UNICEF. 2020. *50 zanimljivih ideja i aktivnosti za djecu i roditelje - zabavimo se i učimo kod kuće*. Приступљено 19.04.2021. са <https://www.unicef.org/croatia/price/50-zanimljivih-ideja-i-aktivnosti-za-djecu-i-roditelje>.
- Viner, R., Davie, M., Firth, A. 2019. *The health impacts of screen time: a guide for clinicians and parents*. London: The Royal College of Paediatrics and Child Health. Приступљено 01.03.2021. са https://www.rcpch.ac.uk/sites/default/files/2018-12/rcpch_screen_time_guide_-_final.pdf.
- Wright, J. C., Huston, A. C., Murphy, K. C., St. Peters, M., Piñon, M., Scantlin, R., Kotler, J. 2001. “The relations of early television viewing to school readiness and vocabulary of children from low-income families: The early window project.” *Child development*, no. 72 (5): 1347-66.

Zimmerman, F. J., Christakis, D. A., Meltzoff, A. N. 2007. "Television and DVD/video viewing in children younger than 2 years." *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, no. 161 (5): 473-479.

Zimmerman, F. J., Christakis, D. A. 2007. "Associations between content types of early media exposure and subsequent attentional problems." *Pediatrics*, no. 120 (5): 986-992.

Đuran, Antonija, Koprivnjak, Diana, Maček, Nataša. 2019. „Utjecaj medija i uloga odraslih na odgoj i obrazovanje djece predškolske i rane školske dobi." *Communication Management Review* 4, no. 1. Приступљено 19.04.2021. са <https://hrcak.srce.hr/223682>.

Žuvić, Marta, Brečko, Barbara, Krelja Kurelović, Elena, Galošević, Draženka, Pintarić, Neven. 2016. *Okvir za digitalnu kompetenciju korisnika u školi: učitelja/nastavnika i stručnih suradnika, ravnatelja i administrativnoga osoblja*. Zagreb: Hrvatska akademska i istraživačka mreža – CARNet.

Регулаторна агенција за комуникације Босне и Херцеговине, УНИЦЕФ у БиХ. 2020. „Медијске навике дјеце и ставови родитеља: финални извјештај." Сарајево. Приступљено 04.03.2021. са <https://docs.rak.ba//articles/87d623c1-ae20-4b70-9c51-6df0f9fa074b.pdf>.

Уједињене нације. n.d. „Конвенција о правима дјетета." Приступљено 19.04.2021. са [Microsoft Word - x Konvencija o pravima djeteta SR.docx](#) (ombudsmen.gov.ba)

О АУТОРИМА

Мр Леа Ченгић, магистрала је на тему медијске писмености на Факултету политичких наука Универзитета у Сарајеву 2012. године. Од 2009. године запослена је у Регулаторној агенцији за комуникације БиХ. Након формирања Одсјека за садржај и медијску писменост 2019. године обавља послове шефа Одсјека. Као уредница, ауторица и коауторица објавила је више публикација на тему медија и медијске писмености, с посебним акцентом на медијској регулацији, медијском праву ЕУ, медијској писмености и заштити дјецe, те медијском образовању. Ауторица је прве студије о медијској писмености у БиХ под називом "Медијска писменост у Босни и Херцеговини" објављене 2013. године.

Мр Сања Докић Мрша звање магистра комуникологије стекла је 2009. године на Комуниколошком колеџу „Капа Фи“ у Бањалуци. У Регулаторној агенцији за комуникације запослена је од 2008. године. Докторантица је на Факултету политичких наука Универзитета у Бањалуци, на студијском програму новинарство и комуникологија.

Проф. др Лејла Кафеџић доктор је педагошких наука. Запослена је на Одсјеку за педагогију Филозофског факултета Универзитета у Сарајеву.

Др Нада Граховац, први је омбудсман за дјецу Републике Српске, институције која штити, прати и промовише права дјетета и ту функцију обављала је у два мандата. Објавила је низ стручних радова из области заштите права дјетета и учествовала у изради неколико значајних докумената који се односе на дјецу и остваривање њихових права.

Проф. др Ивана Зечевић ванредна је професорица на Филозофском факултету Универзитета у Бањалуци, на катедри за педагошку и школску психологију. Своје интересовање за дјечију и адолесцентску психологију усмјерава већ двадесет година, радећи на пољу менталног здравља дјецe, младих и одраслих у васпитно-образовном систему, и кроз научно-истраживачки рад.

Доц. др Драгана Трнинић докторирала је на Факултету политичких наука Универзитета у Београду 2016. године на тему „Медијска писменост у Републици Српској“. Главна подручја којима се бави јесу процеси медијске писмености и медијског образовања, имплементација медијског образовања у образовни систем, а посебно понашање медијске публике у доба умрежене комуникације. Доцент је на Факултету политичких наука Универзитета у Бањалуци.

Доц. др Ивана Сиврић докторица је информациона и комуникациона наука и доцентца на Филозофском факултету Свеучилишта у Мостару. Сертификована је тренерка медијске писмености и чланица Савјетодавне групе посвећене развоју стратешких докумената, политика и пракси за унапређење медијске и информационе писмености у Босни и Херцеговини. Предсједница је Друштва за медијску културу у Мостару, које окупља дјецу, младе, студенте, учитеље и медијске стручњаке с циљем унапређења медијске писмености у локалној заједници.

Др Славен Крајина, специјалиста педијатар. Студије медицине уписао и завршио у Бања Луци. Специјалистички испит из области Педијатрија положио 2017. године. Од 2011. године запослен у ЈЗУ ДЗ Добој у Служби КСЗ Педијатрије. Учесник бројних домаћих и међународних Конгреса из области педијатрије и члан Педијатријског Друштва РС.

Јована Ромчевић Шукало, дипл. инж. арх. са вишегодишњим искуством у ИТ индустрији на креирању дигиталних садржаја и спровођењу дигиталне трансформације. Заинтересована за нове технологије и њихов утицај на животни стил, свакодневне активности и процесе. Посебан акценат ставља на дјечију популацију и утицај који технологија оставља на њихов развој и формирање личности.

Саша Рисојевић, психолог и психотерапеут у супервизији са дугогодишњим искуством рада са дјецом и породицама у ризику. Тренутно је директор Удружења "Нова генерација"; које спроводи три услуге социјалне заштите: Прихватна станица за дјецу, Дневни центар за дјецу и породице у ризику и "Плави телефон" савјетодавна линија за дјецу и младе.

Аида Џаферовић, дипломирани психолог. Запослена у школском центру Maarif Schools of Сарајево на позицији школског психолога и професора психологије. Вишегодишњи је волонтер у невладиним организацијама које се баве психосоцијалном подршком дјете. Оснивач је и предсједник Удружења ТИМ које окупља популацију трудница и породиља у БиХ.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

316.774-053.2

SMJERNICE o korištenju medija, informacionokomunikacionih tehnologija i vremenu koje djeca provode pred ekranom [Elektronski izvor] / [autori Lea Čengić ... [et al.]. - El. knjiga. - Sarajevo : Fondacija za razvoj medija i civilnog društva Mediacentar : Regulatorna agencija za komunikacije BiH, 2021

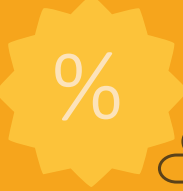
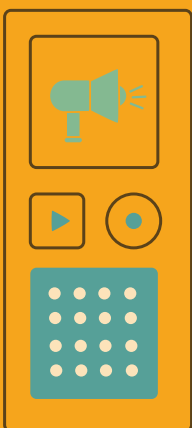
Način pristupa (URL): https://media.ba/sites/default/files/mc_smjernice_o_koristenju_medija_cirilica_r03_0.pdf. - Nasl. sa nasl. ekrana. - Ćir. - Opis izvora dana 12. 5. 2021.

ISBN 978-9958-584-34-3 (Mediacentar)

ISBN 978-9926-8589-0-2 (Regulatorna agencija za komunikacije BiH)

1. Čengić, Lea

COBISS.BH-ID 44052230

COBISS.BH-ID 44052230